

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФОРМАЦІЙНО – КОМУНІКАЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО – НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА
ПІДПРИЄМНИЦТВА
КАФЕДРА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Архіви – складова культурного ландшафту країни : умови
збереження та захисту»

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та

архівна справа

освітньо-професійної програми документознавства та
інформаційної діяльності

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело.*

Богдан МЕЛЬНИК

Виконав: здобувач вищої освіти гр. ДЗД – 41

Богдан МЕЛЬНИК

Керівник: кандидат історичних наук, доцент

Катерина КЛИМОВА

Рецензент: кандидат філолог. наук, доцент

Ліна СТОРОЖЕНКО

Київ - 2025

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва

Кафедра документознавства та інформаційної діяльності
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа
Освітньо-професійна програма Документознавство та інформаційна діяльність

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Тетяна СИДОРЕНКО

«_____» _____ 202_ р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

-
1. Тема кваліфікаційної роботи: Архіви – складова культурного ландшафту країни : умови збереження та захисту
керівник кваліфікаційної роботи Катерина КЛИМОВА
затверджені наказом Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій від «24» лютого 2025 р. № 56
 2. Строк подання кваліфікаційної роботи «16» травня 2025 р.
 3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи
Мета дослідження: аналіз дієвих стратегій збереження, управління та захисту архівів
Об'єктом дослідження є архіви як складова культурного ландшафту країни
Предметом дослідження є умови, напрями і форми збереження та захисту архівів.
 4. Перелік питань, які потрібно розробити:
 - 1.
 - 2.
 - 3.
 5. Перелік ілюстративного матеріалу: презентація, 1 рисунок, 0 таблиць
 6. Дата видачі завдання «26» вересня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1	Визначення тематики, вибір наукового керівника, уточнення теми	18.09.2024	Виконано
2	Розроблення та складання плану кваліфікаційної бакалаврської роботи	26.09.2024	Виконано
3	Підготовка 1 розділу	07.01.2025	Виконано
4	Підготовка 2 розділу	22.04.2025	Виконано
5	Підготовка 3 розділу	01.05.2025	Виконано
6	Висновки	09.05.2025	Виконано
7	Підготовка остаточного варіанта роботи	12.05.2025	Виконано
8	Написання відгуку науковим керівником	14.05.2025	Виконано
9	Оформлення й представлення роботи на кафедру та перевірка на плагіат	16.05.2025	Виконано
10	Підготовка доповіді, презентації та ілюстративного матеріалу, рецензія	20.05.2025	Виконано
11	Попередній захист роботи	26.05.2025	Виконано
12	Основний захист кваліфікаційної магістерської роботи	19.06.2025	Виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Богдан МЕЛЬНИК

Керівник
кваліфікаційної роботи

(підпис)

Катерина КЛИМОВА

РЕФЕРАТ

Текстова частина кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавра: 62 стор., 1 рис., 51 позицій джерел.

Мета роботи - дослідження є аналіз дієвих стратегій збереження, управління та захисту архівів. Архівалії виконують важливу функцію у формуванні національної пам'яті та сприяють збереженню культурної спадщини.

Об'єкт дослідження - архіви як складова культурного ландшафту країни.

Предмет дослідження - умови, напрями і форми збереження та захисту архівів.

Короткий зміст роботи. У кваліфікаційній роботі визначено культурну місію архівів, охарактеризовано національні і міжнародні програми забезпечення збереженості архівів, проаналізовано світовий досвід правового регулювання збереження та захисту архівних документів, розкрито напрями діяльності зі збереження та захисту архівних ресурсів України, досліджено зарубіжний досвід збереження архівної спадщини в умовах локальних та світових війн, проаналізовано стратегію й політику збереження архівної спадщини України у 2014-2025 рр.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: архіви, умови збереження та захисту, стратегія і політика збереження архівної спадщини, культурний ландшафт, історична пам'ять, національна ідентичність.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ – СКЛADOVA ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	10
1.1 Культурна місія архівів	10
1.2 Національні й міжнародні програми забезпечення збереженості архівів	17
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ ПОЛЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ АРХІВІВ.....	25
2.1 Світовий досвід правового регулювання збереження та захисту архівних документів.....	25
2.2 Збереження та захист архівних ресурсів України: закони, нормативи, програми.....	39
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ АРХІВІВ В УМОВАХ ВІЙН ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	43
3.1 Зарубіжний досвід збереження архівної спадщини в умовах локальних та світових війн.....	43
3.2 Стратегія й політика збереження архівної спадщини України у 2014- 2025 рр.....	51
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	67

ВСТУП

Архіви є важливою складовою культурного ландшафту, оскільки вони зберігають інформаційні ресурси, що відображають історичний, соціальний та культурний розвиток суспільства. Архівні документи виступають носіями пам'яті людства, надаючи можливість сучасникам і майбутнім поколінням досліджувати витoki культури, права, науки, мистецтва. Культурна місія архівів полягає у збереженні автентичних свідчень минулого, що є основою для розуміння національної ідентичності та підтримання культурної спадковості. Архіви стикаються з численними викликами, серед яких зміни клімату, техногенні катастрофи, збройні конфлікти, а також недосконалість законодавчих механізмів захисту інформаційних ресурсів. Для забезпечення ефективного збереження архівних документів на національному й міжнародному рівнях розробляються спеціальні програми, спрямовані на впровадження новітніх технологій зберігання, оцифрування, підвищення стійкості архівів до зовнішніх загроз. Особливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, які пропонують універсальні стандарти для збереження культурної спадщини та обмін досвідом між країнами. Світовий досвід правового регулювання збереження архівних документів свідчить про важливість створення ефективних законодавчих механізмів, які б враховували специфіку архівних ресурсів і забезпечували їх надійний захист. У багатьох державах архівна справа має високий рівень законодавчої підтримки, що сприяє систематичному розвитку архівних установ та інтеграції національних архівних систем у світову спільноту. В Україні також активно ведеться робота щодо вдосконалення правового забезпечення у сфері охорони архівної спадщини шляхом ухвалення відповідних законів, розробки нормативних актів та реалізації цільових державних програм. Окремої уваги потребують проблеми збереження

архівних документів в умовах воєнних дій та надзвичайних ситуацій, які призводять до фізичних руйнувань архівосховищ, втрати унікальних джерел історичної інформації, ускладнення процесів евакуації та реставрації пошкоджених матеріалів. Зарубіжний досвід свідчить, що збереження архівної спадщини в умовах локальних і світових війн потребує завчасного планування, створення резервних копій, розвитку системи цифрового архівування, забезпечення архівів спеціальними укриттями та мобільними рішеннями для евакуації фондів. Україна, переживши численні виклики протягом 2014–2025 років, напрацювала власну стратегію й політику збереження архівної спадщини, спрямовану на мінімізацію втрат і підтримку стійкості національних архівних ресурсів у кризових умовах. Сучасні підходи передбачають координацію дій між державними органами, міжнародними партнерами та громадськими організаціями для забезпечення комплексного захисту архівної спадщини як важливої складової культурного ландшафту країни. З огляду на актуальні виклики дослідження умов збереження і захисту архівів має виняткове значення для збереження історичної пам'яті, забезпечення наукових досліджень, розвитку культури та формування національної ідентичності.

Актуальність дослідження. Аналіз архівів як складової культурного ландшафту країни набуває особливої важливості завдяки їхній центральній ролі у збереженні історичної спадщини, формуванні національної ідентичності та гарантуванні доступу до інформації для наступних поколінь. На тлі прогресуючої цифровізації та кліматичних змін завдання збереження архівних матеріалів стає дедалі складнішим, вимагаючи інноваційних підходів до їхнього захисту й адаптації відповідно до сучасних технологічних умов. Забезпечення безпеки архівів від фізичних, цифрових і політичних загроз є ключовою складовою державної стратегії збереження культурної спадщини. Дослідження умов їхнього збереження дозволяють працювати над створенням ефективних методів реставрації,

консервації й управління архівними фондами. Це особливо важливо в умовах глобальних викликів, таких як збройні конфлікти, екологічні кризи чи загрози кібербезпеки. Результати такого дослідження мають значення не лише для вузького кола фахівців, але також є важливими для суспільства в цілому, оскільки доступ до архівної інформації сприяє розвитку освіти, науки та культури країни. Отже, забезпечення належного збереження і захисту архівів є стратегічним завданням, яке вимагає комплексного підходу і тісної міжнародної співпраці.

Метою дослідження є аналіз дієвих стратегій збереження, управління та захисту архівів. Архівалії виконують важливу функцію у формуванні національної пам'яті та сприяють збереженню культурної спадщини.

Мета визначає такі завдання:

- визначити культурну місію архівів;
- охарактеризувати національні і міжнародні програми забезпечення збереженості архівів;
- проаналізувати світовий досвід правового регулювання збереження та захисту архівних документів;
- розкрити напрями діяльності зі збереження та захисту архівних ресурсів України;
- дослідити зарубіжний досвід збереження архівної спадщини в умовах локальних та світових війн;
- проаналізувати стратегію й політику збереження архівної спадщини України у 2014-2025 рр.

Об'єктом дослідження є архіви як складова культурного ландшафту країни.

Предметом дослідження є умови, напрями і форми збереження та захисту архівів.

Структура та обсяг бакалаврської роботи зумовлені метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1 АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ — СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1 Культурна місія архівів: ставка та виклики

Архіви завжди були невід'ємною частиною культурного розвитку людства, оскільки вони зберігають пам'ять про події, явища та особистості, які формували національну і світову історію. Культурна місія архівів полягає у збереженні й передаванні наступним поколінням справжніх свідчень минулого, що є основою для глибокого розуміння ідентичності народу, розвитку культури, науки, права і суспільних інститутів. Вони виступають гарантом історичної безперервності та надають можливість для об'єктивного дослідження подій, аналізу суспільних процесів, формування колективної пам'яті.

Одним із головних викликів для архівної справи сьогодні є необхідність адаптації до швидких технологічних змін, які вимагають від архівів не тільки збереження традиційних паперових документів, а й активної роботи зі створення та збереження цифрових ресурсів. Це спричиняє необхідність технічного переоснащення архівних установ, підвищення кваліфікації працівників, розробки нових стандартів зберігання інформації у цифровому середовищі [40].

Суттєвим викликом також є вплив глобальних криз, серед яких особливе місце займають збройні конфлікти, природні катастрофи та техногенні аварії. Архівні установи у таких умовах опиняються під загрозою фізичного знищення фондів, втрати унікальних документів, що має непоправні наслідки для національної та світової культурної спадщини. Проблема збереження архівів у кризових ситуаціях стає питанням

національної безпеки, що вимагає розробки спеціальних стратегій евакуації та створення резервних копій документів.

Додатковим аспектом культурної місії архівів є необхідність популяризації архівної спадщини серед широкої громадськості. Багато архівів зосереджують свої зусилля на організації виставок, публікації цифрових колекцій, проведенні освітніх програм і наукових конференцій, що сприяє залученню громадськості до розуміння важливості архівної справи та необхідності її підтримки.

Фінансова нестабільність, яка часто характерна для архівної сфери, також створює перешкоди для реалізації культурної місії архівів. Недостатнє фінансування обмежує можливості модернізації архівних установ, впровадження інноваційних технологій, проведення реставраційних робіт і захисту фондів. Це вимагає активної участі держави, місцевих громад, міжнародних організацій у підтримці розвитку архівної справи як стратегічного напрямку культурної політики.

Архіви залишаються не тільки скарбницею пам'яті, але й потужним інструментом формування сучасної національної ідентичності, укріплення державності, розвитку міжкультурного діалогу. Вони сприяють інтеграції вітчизняного культурного простору у світовий контекст через міжнародні проєкти, обмін досвідом, впровадження універсальних стандартів збереження і доступу до документальної спадщини.

Сьогодні важливо розуміти, що архіви мають не просто виконувати технічну функцію зберігання інформації, а активно формувати суспільне ставлення до минулого, допомагаючи оцінювати й осмислювати досвід попередніх поколінь для розвитку сучасного суспільства на засадах поваги до історичної правди й культурного різноманіття [41].

Важливо усвідомлювати, що культурна місія архівів неможлива без належного рівня доступності до архівних документів. Відкритість архівів для суспільства є ключовою умовою виконання їхнього призначення як

джерела наукових знань, правової інформації, історичних фактів. Архівні установи повинні забезпечувати громадянам, науковцям, дослідникам можливість ознайомлюватися з матеріалами, що зберігаються, за умови дотримання принципів конфіденційності, авторського права та захисту персональних даних.

Нерідко архіви стикаються із викликом збереження документів у належному фізичному стані, адже природне старіння паперових носіїв, негативний вплив зовнішнього середовища, такі як волога, температурні коливання, забруднення, призводять до руйнування матеріалів. Це потребує постійного контролю умов зберігання, впровадження систем кондиціонування, використання спеціальних матеріалів для реставрації та консервації. Значна увага повинна приділятися створенню оцифрованих копій архівних документів, які не тільки забезпечують їхнє довготривале збереження, а й полегшують доступ до них широкому загалу через цифрові платформи.

Важливим аспектом культурної місії архівів є їх роль у формуванні національної пам'яті в умовах інформаційних війн і спроб перекручення історичних фактів. Саме автентичні документи, які зберігаються в архівах, слугують незаперечними доказами подій минулого, спростовують фальсифікації, сприяють об'єктивному висвітленню історії країни на міжнародній арені. Архіви стають гарантом історичної справедливості, підтримують процеси національної консолідації та зміцнення культурної самосвідомості.

Архівні установи також виконують значну освітню функцію, забезпечуючи проведення наукових досліджень, популяризацію історичних знань серед молоді, сприяючи розвитку академічної науки й історичної освіти. Співпраця архівів з навчальними закладами, музеями, бібліотеками дозволяє формувати цілісне уявлення про історико-культурну спадщину, залучати нові покоління до вивчення й збереження національної пам'яті.

З огляду на зростаючі виклики глобалізації та технологічного прогресу, культурна місія архівів вимагає постійного оновлення підходів до їхньої діяльності. Це стосується не тільки впровадження інновацій у сфері зберігання й обробки інформації, але й розвитку нових форм комунікації з громадськістю, використання соціальних мереж, віртуальних виставок, інтерактивних платформ для залучення уваги до архівної справи. Сучасний архів повинен бути не тільки сховищем документів, а й живим простором комунікації, знань і творчого переосмислення минулого.

У складних політичних і економічних умовах культурна місія архівів набуває особливого значення як чинник стабільності, збереження ідентичності та опору руйнівним впливам. Підтримка архівної справи має розглядатися як стратегічний пріоритет державної політики у сфері культури й освіти, адже без повноцінного збереження документальної спадщини неможливо забезпечити сталий розвиток суспільства та передачу історичного досвіду майбутнім поколінням.

Важливим складником реалізації культурної місії архівів є їхня здатність інтегруватися в сучасний інформаційний простір, відповідаючи на потреби цифрової епохи. Традиційна роль архівів як установ, що зберігають паперові документи, трансформується відповідно до змін суспільних запитів і технологічного розвитку. Архіви мають не лише зберігати документи в оригінальному вигляді, а й активно працювати над їхньою цифровізацією, створюючи електронні колекції, відкриті бази даних, інтернет-архіви, що забезпечують вільний доступ до інформації для найширших верств населення.

Процеси цифрової трансформації архівної справи супроводжуються певними труднощами, серед яких особливу увагу привертає проблема автентичності та достовірності електронних копій. Архівні установи повинні розробляти і впроваджувати стандарти цифрового зберігання, які гарантують збереження оригінальної структури, змісту і метаданих

документів. Без належної уваги до цих аспектів цифрові архіви можуть втратити свою юридичну і культурну цінність.

Невід’ємною складовою місії архівів є також збереження багатомовності та культурного різноманіття документальних ресурсів. У багатьох країнах архівні фонди містять документи різними мовами, що відображає складну історію розвитку держави, присутність різних етнічних груп, культурні обміни та трансформації суспільств. Завдання архівів полягає у тому, щоб забезпечити збереження цієї багатогранності, підтримувати переклади, створювати відповідні довідкові матеріали, які допомагають користувачам працювати з різномовними документами.

Архіви також відіграють важливу роль у захисті прав людини, оскільки часто зберігають документи, що підтверджують юридичні права громадян, права власності, участь у важливих історичних подіях. У ситуаціях соціальних і політичних трансформацій архіви стають інструментом забезпечення справедливості, відновлення історичної правди та захисту інтересів постраждалих груп населення. Саме тому їхня діяльність набуває особливої ваги у процесах перехідного правосуддя, під час розслідування злочинів проти людяності, встановлення фактів порушень прав людини.

На сучасному етапі архіви повинні не тільки зберігати спадщину минулого, але й активно брати участь у формуванні сучасного інформаційного суспільства. Це передбачає інтеграцію архівних установ у глобальні інформаційні мережі, створення міжнародних платформ для обміну архівними даними, участь у спільних проєктах із цифрового збереження культурної спадщини. Від ефективності цієї діяльності залежить, наскільки доступною і живою буде архівна спадщина для майбутніх поколінь.

Архіви відіграють критично важливу роль у процесі національної пам’яті і політики пам’яті. Їхня місія включає не тільки збереження

документів як матеріальних свідчень минулого, але й формування наративу про історичні події, їх інтерпретацію та презентацію суспільству. Це накладає велику відповідальність на архівістів, які мають дотримуватися принципів об'єктивності, наукової доброчесності, відкритості та прозорості у своїй роботі.

Культурна місія архівів не може бути реалізована без тісної співпраці з громадськістю, науковими інституціями, закладами освіти, музеями, бібліотеками. Така співпраця дозволяє не лише популяризувати архівні ресурси, а й залучати нові аудиторії до збереження національної пам'яті, розвивати культуру архівної справи, формувати у громадян розуміння важливості документальної спадщини для розвитку демократичного суспільства.

З огляду на глобальні виклики сучасності, культурна місія архівів набуває нового змісту, що потребує постійного переосмислення ролі архівних установ у суспільстві. Вона вимагає від архівів активної позиції, інноваційного мислення, готовності до змін, спрямованих на збереження, популяризацію і розвиток документальної спадщини як важливої частини людської культури.

Розвиток архівної справи як важливої частини культурного ландшафту безпосередньо залежить від рівня суспільної уваги до проблеми збереження документальної спадщини. Архіви не можуть залишатися лише замкнутими установами для вузького кола фахівців, їхнє призначення полягає у відкритості до суспільства, у здатності забезпечувати доступ до інформації для кожного громадянина, адже саме в архівах зосереджено ключові свідчення етапів історичного розвитку, суспільних змін і особистих історій.

Важливо, що культурна місія архівів полягає також у забезпеченні спадковості культурних процесів, у збереженні мовної, етнічної, соціальної різноманітності документальних ресурсів. Кожен архівний документ,

незалежно від свого обсягу чи тематики, є частиною великої мозаїки культурної спадщини, яка дає змогу дослідникам відтворювати повну картину історичного буття суспільства, розкривати маловідомі сторінки минулого і збагачувати сучасні наукові знання.

Особливої ваги набуває проблема збереження архівних ресурсів у регіонах, де відбувалися або тривають воєнні дії, природні катастрофи або техногенні аварії. Архіви в таких умовах виявляються одними з найуразливіших об'єктів, і втрата документів може мати незворотні наслідки для культурної та історичної пам'яті народу. Саме тому однією з головних функцій архівних установ стає створення системи захисту, превентивних заходів, евакуаційних планів і цифрових копій документів, які дозволяють мінімізувати ризики знищення чи пошкодження цінних фондів.

Архівна справа сьогодні вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує історичну науку, право, інформаційні технології, менеджмент культурної спадщини. Ефективна реалізація культурної місії архівів неможлива без взаємодії цих сфер, оскільки збереження документів вимагає одночасно і глибокого розуміння їхньої історичної цінності, і знань про сучасні технічні можливості їхньої обробки, і навичок управління складними інформаційними системами.

Успішна діяльність архівних установ залежить також від рівня професійної підготовки фахівців, які мають володіти не лише традиційними знаннями у галузі архівознавства, а й сучасними технологіями сканування, оцифрування, метаданих, електронного збереження інформації. Освіта і підготовка архівістів повинні орієнтуватися на виклики сучасності, включати програми стажування, міжнародного обміну, участі в глобальних проектах зі збереження культурної спадщини.

Культурна місія архівів також передбачає етичну відповідальність за правильне поводження з документами, які мають особливу чутливість для

суспільства, такими як матеріали про репресії, геноцид, порушення прав людини. Збереження таких документів потребує особливої уваги до питань безпеки, збереження конфіденційності, дотримання балансу між правом на доступ до інформації та правами тих, кого ці документи стосуються.

Архіви стають осередками формування критичного мислення в суспільстві, оскільки їхні ресурси дозволяють кожному звернутися до оригінальних джерел, самостійно аналізувати інформацію, робити власні висновки про події минулого. У цьому контексті архіви є протиполягою маніпуляціям історією, штучному перекручуванню фактів, вони захищають суспільство від історичної амнезії і підтримують його інтелектуальну самостійність.

Реалізація культурної місії архівів у XXI столітті потребує не лише модернізації технічної бази та впровадження нових технологій, а й глибокого усвідомлення їхнього значення для розвитку демократії, прав людини, сталого розвитку суспільства. Архіви є джерелами пам'яті, місцями ідентичності, опорними пунктами у розумінні минулого і формуванні майбутнього.

1.2 Національні й міжнародні програми забезпечення збереженості архівів

У сучасних умовах збереження архівної спадщини неможливе без системного підходу, який реалізується через національні та міжнародні програми. Такі програми спрямовані на підтримку архівних установ, удосконалення технічної бази, розвиток професійних компетенцій працівників і забезпечення відкритого доступу до архівних ресурсів для широкої громадськості. Національні програми збереження архівів зазвичай орієнтуються на особливості державної архівної системи, обсяг і стан

архівних фондів, технічні можливості країни, а також на рівень загроз, які виникають у зв'язку з політичними чи природними катастрофами.

В Україні питання збереження архівної спадщини є складовою державної політики у сфері культури і науки. Протягом останніх десятиліть були розроблені низка стратегічних документів, серед яких особливе місце посідають Державна цільова програма збереження архівних фондів, Національна програма інформатизації архівних ресурсів, а також заходи в межах Стратегії розвитку архівної справи до 2025 року. Основними напрямками цих програм є поліпшення умов зберігання документів, впровадження сучасних технологій цифрового збереження, розробка стандартів оцифрування, а також підвищення рівня захисту інформаційних ресурсів у разі надзвичайних ситуацій [44].

Важливу роль у національних програмах відіграє створення резервних копій документів, реставрація пошкоджених архівних матеріалів, підвищення пожежної безпеки в архівосховищах, запровадження електронного документообігу та формування електронних архівів. Особлива увага приділяється архівам, які містять документи з особливою історико-культурною цінністю, а також документам, що є важливими для забезпечення прав громадян, захисту прав власності та підтвердження фактів історичних подій.

Міжнародні програми збереження архівної спадщини мають стратегічне значення для гармонізації підходів у галузі архівної справи, розширення доступу до світової документальної спадщини, а також підвищення рівня безпеки і стійкості архівних систем у глобальному вимірі. Серед найбільш впливових міжнародних ініціатив варто відзначити Програму ЮНЕСКО «Пам'ять світу», яка спрямована на ідентифікацію, збереження та популяризацію документальної спадщини людства. В межах цієї програми здійснюється внесення найцінніших архівних документів і колекцій до Міжнародного реєстру Пам'яті світу, що сприяє приверненню

уваги до їхньої охорони, залученню фінансування та міжнародної експертної допомоги [43].

Європейські програми, такі як E-Ark, що підтримуються Європейською комісією, орієнтовані на створення єдиних стандартів електронного архівування, обмін досвідом між країнами, розробку відкритих платформ для довготривалого збереження цифрової інформації. Міжнародна рада архівів (ICA) виступає важливим центром координації професійних ініціатив, розробки методичних рекомендацій, проведення міжнародних конференцій і підтримки країн у розбудові ефективних архівних систем.

Участь України в міжнародних програмах збереження архівної спадщини сприяє не тільки підвищенню професійного рівня національних архівістів, а й інтеграції українських архівів у світову культурну і наукову спільноту. Спільні проєкти з іноземними партнерами дозволяють удосконалити інфраструктуру архівних установ, запровадити сучасні технології зберігання, реставрації та оцифрування документів, а також формувати електронні каталоги, доступні для дослідників з різних країн.

Особливе значення має обмін досвідом щодо захисту архівних фондів в умовах надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів, що є надзвичайно актуальним для України, яка стикається з реальними загрозами руйнування та втрати архівної спадщини. Міжнародні програми дозволяють залучати інвестиції у заходи з фізичного захисту архівів, проводити навчання персоналу, розробляти стратегії відновлення архівних ресурсів у випадку їх пошкодження або знищення.

Розробка та реалізація національних і міжнародних програм у сфері архівної справи є необхідною умовою для ефективного збереження документальної спадщини. Ці програми не тільки забезпечують технічну і фінансову підтримку архівних установ, а й сприяють формуванню глобальної культури пам'яті, розвитку міжнародного співробітництва,

обміну інноваціями та укріпленню зв'язків між архівними системами різних країн.

У сучасному світі національні й міжнародні програми забезпечення збереженості архівів стають запорукою того, що документи минулого залишаться доступними для нащадків, служитимуть джерелами історичної правди, основою для наукових досліджень, засобом формування національної гідності та культурної самоідентифікації.

Однією з важливих тенденцій у розвитку міжнародних програм забезпечення збереженості архівів є акцент на цифровізацію документальної спадщини. Перехід архівних ресурсів у цифровий формат дозволяє не тільки зменшити фізичне навантаження на оригінали документів, а й забезпечити їхнє довготривале збереження у випадку стихійних лих, техногенних катастроф або військових дій. Оцифрування відкриває доступ до унікальних матеріалів для дослідників з різних куточків світу, роблячи архівні колекції частиною глобальної наукової інфраструктури.

Міжнародні ініціативи дедалі частіше орієнтовані на створення відкритих архівів, у яких інформація доступна безкоштовно через інтернет,

що відповідає сучасним принципам відкритої науки і права на доступ до культурної спадщини. Важливим прикладом є Європейський архівний портал, який об'єднує цифрові ресурси національних архівів країн Європи і дає змогу користувачам здійснювати пошук за різними колекціями, незалежно від їхнього географічного розташування.

Значного розвитку набувають також програми з підвищення стійкості архівних установ до ризиків катастроф і кризових ситуацій. В межах таких програм розробляються рекомендації щодо будівництва архівосховищ із підвищеним рівнем захисту, впроваджуються системи моніторингу навколишнього середовища, системи раннього попередження про загрози, проводяться спеціальні тренінги для працівників архівів із питань реагування на надзвичайні ситуації.

Національні програми України, що спрямовані на забезпечення збереженості архівних документів, враховують міжнародний досвід і водночас адаптують його до реалій внутрішньої ситуації. Особливу увагу приділяють захисту документів від ризиків, пов'язаних із бойовими діями, розробці планів евакуації архівних фондів, створенню копій документів у безпечних регіонах. Українські архівісти активно співпрацюють із міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, Міжнародна рада архівів, Інститут ЮНЕСКО з інформаційних технологій у сфері освіти, а також беруть участь у спеціалізованих проектах для підтримки архівної справи в умовах війни [43].

Важливою частиною національних програм є інвентаризація архівних фондів, що дозволяє чітко фіксувати стан документів, їхню кількість і особливості зберігання. Це стає базою для планування заходів із захисту і відновлення фондів, а також для залучення додаткового фінансування з державних і міжнародних джерел.

У рамках міжнародних проектів активно розвиваються також програми професійного обміну, що дозволяють архівістам з різних країн

проходити стажування, обмінюватися досвідом і впроваджувати найкращі практики у своїх установах. Такі програми сприяють гармонізації стандартів архівної справи, підвищенню рівня кваліфікації фахівців і формуванню спільної культури відповідальності за збереження документальної спадщини.

Невід’ємною складовою міжнародних програм є підтримка проєктів оцифрування архівних ресурсів, що мають глобальне історичне значення. Це дозволяє не тільки убезпечити документи від знищення, а й інтегрувати їх до міжнародних цифрових платформ, зробивши доступними для дослідників, викладачів, студентів і широкої аудиторії по всьому світу. Українські архіви також дедалі активніше залучаються до таких ініціатив, оцифровуючи колекції, що мають особливу цінність для вивчення історії України та світу загалом.

Забезпечення збереженості архівів через національні й міжнародні програми потребує постійного оновлення технологій, методик, правових основ архівної справи. Це динамічний процес, який реагує на зміни глобальної політичної, соціальної і технологічної ситуації, а також на потреби різних груп користувачів архівної інформації.

У майбутньому роль таких програм лише зростатиме, адже збереження архівної спадщини стає не тільки питанням національної культурної політики, а й елементом глобальної безпеки і розвитку, засобом підтримки міжкультурного діалогу і поширення знань про історичне минуле людства.

Особливу увагу у національних і міжнародних програмах приділяють питанням співпраці архівних установ із закладами культури, освіти і науки. Створення партнерських мереж дозволяє розширити можливості для збереження документальної спадщини, підвищити рівень інформованості суспільства про важливість архівів, залучити громадськість до участі в проєктах оцифрування та популяризації архівних фондів. Такі ініціативи

сприяють розвитку культури відповідальності за збереження історичної пам'яті на всіх рівнях суспільного життя.

Національні програми багатьох країн орієнтуються на запровадження спеціальних заходів підтримки регіональних архівів, оскільки саме вони часто зберігають документи, що мають унікальне значення для локальної історії та ідентичності. Розвиток регіональних архівів вимагає не тільки технічного забезпечення, а й формування кадрового потенціалу, оскільки кваліфіковані архівісти є ключем до ефективного управління, збереження і використання архівних ресурсів на місцях.

Міжнародні програми підтримки архівної справи дедалі активніше розглядають питання захисту цифрової архівної спадщини. Створення цифрових копій документів не є гарантією їхнього автоматичного збереження у майбутньому, оскільки електронні носії мають обмежений термін придатності, а технічні стандарти з часом змінюються. Тому світова спільнота працює над розробкою спеціальних стратегій довгострокового зберігання електронних даних, створенням багаторазових резервних копій, архівних репозитаріїв і систем безперервного оновлення технологій.

У процесі реалізації національних програм збереження архівів в Україні особливу увагу приділяють адаптації архівної справи до умов воєнного стану. Державна архівна служба України розробляє та впроваджує плани оперативного реагування на надзвичайні ситуації, проводить навчання персоналу щодо дій у випадках загрози руйнування або евакуації фондів, створює цифрові резерви найважливіших документів. Ці заходи спрямовані на мінімізацію ризиків втрати унікальних матеріалів, що становлять частину національної і світової культурної спадщини.

На міжнародному рівні розвиваються програми, що підтримують відновлення архівних установ у постконфліктних регіонах, сприяють реставрації пошкоджених документів, надають технічну і консультативну допомогу країнам, які зазнали втрат через стихійні лиха або військові дії.

Участь у таких програмах дає змогу державам не лише зберегти власну спадщину, а й зміцнити позиції у міжнародних культурних процесах.

Значущим елементом національних і міжнародних програм є розробка політики відкритого доступу до архівної інформації. Архіви повинні не тільки зберігати документи, але й забезпечувати можливість їхнього використання для наукових досліджень, журналістських розслідувань, культурних проектів і громадських ініціатив. Забезпечення доступу до документів сприяє підвищенню прозорості державних інституцій, розвитку громадянського суспільства, захисту прав людини і свобод.

Національні програми збереження архівної спадщини дедалі частіше передбачають створення інноваційних інформаційних систем, які дозволяють об'єднувати архівні бази даних, полегшувати пошук документів, автоматизувати процеси зберігання і обробки інформації. Такі системи сприяють більш ефективному управлінню архівними ресурсами і забезпечують їхню доступність для користувачів у всьому світі.

Міжнародні організації підтримують розвиток єдиних стандартів і принципів у сфері архівної справи. Важливим кроком стало прийняття Загальної декларації про архіви Міжнародною радою архівів, яка закликає держави гарантувати збереження архівних документів, забезпечити їх доступність і сприяти обізнаності суспільства про значення архівної спадщини. Україна підтримує ці ініціативи, адаптуючи власну правову базу відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Інтеграція національних і міжнародних програм забезпечення збереженості архівів створює потужну основу для розвитку архівної справи у майбутньому. Вона дозволяє об'єднати зусилля держав, міжнародних організацій, наукової спільноти і громадськості заради спільної мети - збереження документальної пам'яті людства як невід'ємної частини культурного, історичного і духовного багатства світу.

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ ПОЛЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ АРХІВІВ

2.1 Світовий досвід правового регулювання збереження та захисту архівних документів

Світовий досвід правового регулювання збереження та захисту архівних документів свідчить про те, що ефективне функціонування архівної справи неможливе без чітко визначених законодавчих норм і міжнародних зобов'язань. У багатьох країнах питання архівної справи є частиною національної політики у сфері культури, інформаційної безпеки та захисту прав громадян. В основі правового забезпечення збереження архівів лежить визнання архівних документів як об'єктів національної та світової культурної спадщини, що підлягають особливому захисту з боку держави та міжнародної спільноти.

Одним із фундаментальних міжнародних актів, який визначає принципи збереження архівної спадщини, є Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, прийнята у Гаазі 1954 року. Цей документ вперше на міжнародному рівні закріпив необхідність охорони архівних установ і документів під час воєнних дій, зобов'язав держави вживати заходів для їхнього захисту, створення спеціальних охоронних знаків і розробки національних планів дій на випадок надзвичайних ситуацій.

Національне законодавство багатьох країн також приділяє велику увагу регулюванню питань збереження архівів. У Франції архівна справа регулюється спеціальним законом про архіви, який визначає правовий статус документів, встановлює обов'язки державних установ і приватних осіб щодо передання документів на зберігання, встановлює строки зберігання і умови доступу. Законодавство Франції передбачає також створення Державного агентства архівів, яке здійснює контроль за

виконанням норм і координує політику в галузі збереження документальної спадщини.

У Німеччині питання архівної справи регулюються на федеральному рівні та в кожній окремій землі. Федеральний закон про архіви зобов'язує державні органи передавати документи до архівів після завершення строку їхнього поточного використання, встановлює принципи відкритого доступу до архівних матеріалів і визначає особливі процедури захисту документів, що мають конфіденційний характер. Велика увага приділяється питанням цифровізації архівних фондів та їхньої довготривалої охорони.

У Сполучених Штатах Америки архівна справа має глибоку традицію правового регулювання. Основним органом, що здійснює управління національними архівами, є Адміністрація національних архівів і документації, створена відповідно до спеціального акту Конгресу. Американське законодавство чітко регулює правила передачі документів до архівів, зберігання та доступу до них, зокрема передбачаючи механізми захисту документів, що мають важливе значення для національної безпеки чи прав людини.

Особливе місце у світовій практиці займає діяльність Міжнародної ради архівів, яка розробила Загальну декларацію про архіви. У цьому документі підкреслюється значення архівних документів для розвитку демократії, захисту прав громадян, підтримки пам'яті про історичні події. Декларація закликає держави створювати законодавчі умови для належного зберігання документів, сприяти їхньому використанню в наукових, освітніх і культурних цілях, підтримувати розвиток професійної архівної спільноти.

У країнах скандинавського регіону питання збереження архівної спадщини тісно пов'язані із принципами прозорості та відкритості державного управління. У Швеції право громадян на доступ до офіційних документів закріплено у Конституції, а архівні установи виступають важливим інструментом забезпечення цієї відкритості. Законодавство

передбачає короткі строки передачі документів до архівів і обмежені терміни обмеження доступу, що стимулює високий рівень прозорості державної діяльності.

Японія має власну модель правового регулювання архівної справи, яка базується на Законі про управління офіційними документами. Він передбачає чіткі процедури обліку, зберігання, передачі документів і гарантує доступ громадськості до інформації, за винятком випадків, коли це стосується національної безпеки або персональних даних. У Японії велика увага приділяється також питанням електронного збереження документів, що є відповіддю на виклики цифрової епохи.

Важливу роль у формуванні сучасної системи правового захисту архівів відіграють міжнародні стандарти, зокрема Стандарт ISO 15489 «Інформація та документація. Управління документами». Він встановлює вимоги до створення, обліку, збереження та використання документів на всіх етапах їхнього життєвого циклу, забезпечуючи юридичну силу і автентичність документальної інформації. Багато країн світу інтегрують положення цього стандарту у власні законодавчі та регуляторні акти.

Світовий досвід свідчить, що ефективне правове регулювання архівної справи потребує комплексного підходу, який включає створення стабільної законодавчої бази, розробку спеціальних нормативних актів, забезпечення належного фінансування архівних установ, підготовку висококваліфікованих кадрів і впровадження інноваційних технологій. Правові системи найуспішніших країн демонструють, що архіви повинні бути не лише об'єктом збереження, а й активним учасником культурного і наукового процесу, відкритим для суспільства і захищеним від будь-яких загроз.

У сучасних умовах розвитку міжнародного права особливої ваги набувають питання захисту архівних документів у контексті прав людини. Архіви забезпечують доступ до інформації, необхідної для відновлення

історичної справедливості, розслідування порушень прав людини, реабілітації жертв політичних репресій. У багатьох країнах архівні документи використовуються як докази у процесах перехідного правосуддя, що дає змогу встановлювати факти злочинів проти людяності, воєнних злочинів, випадків геноциду.

У Латинській Америці досвід використання архівних матеріалів для розслідування злочинів диктаторських режимів продемонстрував надзвичайну важливість правового захисту архівів і гарантування їхньої недоторканності. Законодавчі акти Аргентини, Чилі, Уругваю спрямовані на забезпечення безперешкодного доступу до архівів репресивних органів, заборону знищення відповідних документів і створення національних центрів пам'яті, де архівні матеріали відіграють ключову роль у відновленні історичної правди.

Європейські країни, зокрема Німеччина та Польща, також мають значний досвід у використанні архівних ресурсів для розслідування злочинів тоталітарних режимів. У Німеччині створено Федеральний архів і окремі архіви для зберігання документів спецслужб, таких як архів Штазі, який став прикладом відкритості та доступу громадян до інформації про власне минуле. Польський Інститут національної пам'яті активно використовує архівні документи для дослідження злочинів нацизму і комунізму, одночасно регулюючи доступ до чутливої інформації відповідно до законодавчих норм про захист персональних даних.

Важливу роль у формуванні сучасного правового поля щодо архівної справи відіграють судові рішення міжнародних інстанцій, зокрема Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд неодноразово підкреслював важливість права громадян на доступ до інформації, що зберігається в архівах державних установ, визнаючи цей доступ як елемент свободи вираження поглядів і права на знання історії.

У багатьох країнах законодавство передбачає створення спеціальних органів або механізмів контролю за збереженням архівних документів. Наприклад, у Канаді діє Національна архівна програма, яка забезпечує не лише управління державними документами, а й контроль за дотриманням стандартів збереження і доступу до архівної інформації. В Австралії існує спеціальний комісар із питань архівної справи, що здійснює моніторинг дотримання законодавчих норм і представляє інтереси суспільства у питаннях збереження документальної спадщини.

Світова практика свідчить, що ефективне правове регулювання архівної справи вимагає балансу між відкритістю архівів і необхідністю захисту національної безпеки, персональних даних, інтересів окремих осіб. Законодавчі рішення повинні враховувати специфіку різних типів документів, встановлювати обґрунтовані строки обмеження доступу, передбачати механізми перегляду цих строків відповідно до змін суспільного інтересу.

У деяких країнах існує практика встановлення обов'язкового обліку всіх документів, що підлягають архівному зберіганню, із забезпеченням прозорості процесів їхнього відбору, обліку, оцінки та передачі на постійне зберігання. Такий підхід дозволяє зменшити ризики втрати важливої інформації, мінімізувати можливість зловживань з боку державних органів і гарантувати збереження цілісності національної архівної спадщини.

Окрему увагу в міжнародному досвіді приділяють архівам електронних документів, оскільки питання їхнього збереження і доступу стають дедалі актуальнішими. Багато держав розробляють окремі законодавчі акти або доповнення до існуючих законів, які регулюють електронний документообіг, встановлюють вимоги до створення, зберігання, автентифікації та довгострокового архівування цифрової інформації. Такі заходи сприяють збереженню документальної спадщини в

умовах стрімкого розвитку технологій і переходу багатьох аспектів державного управління в електронну форму.

На рівні міжнародних організацій ведеться активна робота над уніфікацією підходів до правового регулювання архівної справи. Ініціативи ЮНЕСКО, Міжнародної ради архівів та інших міжнародних інституцій спрямовані на розробку універсальних принципів управління архівними ресурсами, що можуть бути адаптовані до національних контекстів, сприяючи глобальній інтеграції архівної спільноти.

Правове регулювання архівної справи має забезпечувати не лише технічну охорону документів, а й гарантувати права громадян на інформацію, підтримувати розвиток культури пам'яті, сприяти науковим дослідженням і збереженню ідентичності народів через документальні свідчення їхнього історичного шляху. Ефективні правові механізми є основою для того, щоб архіви могли виконувати свою місію в умовах викликів сучасного світу, залишаючись доступними, надійно захищеними і активно залученими до процесів суспільного розвитку.

Досвід багатьох країн свідчить, що ефективний захист архівної спадщини можливий лише за умови активної участі архівних установ у процесі формування правових норм. Архівісти, юристи, історики і представники громадських організацій повинні об'єднувати зусилля для розробки комплексних законодавчих актів, що забезпечують баланс між збереженням культурної спадщини, гарантіями прав людини і потребами національної безпеки. Успішні моделі правового регулювання показують, що держава має виступати не тільки гарантом збереження архівів, а й ініціатором розвитку архівної сфери, створення сприятливих умов для дослідницької діяльності та міжнародного співробітництва.

Особливо важливим є питання збереження архівів під час кризових ситуацій, воєнних конфліктів, природних катастроф. У міжнародній практиці вироблені спеціальні протоколи, що визначають порядок евакуації

архівних документів, створення резервних сховищ, оцифрування найцінніших матеріалів і передачі їх на зберігання у безпечні місця. Такі механізми передбачають також залучення міжнародних організацій для допомоги у збереженні спадщини під загрозою знищення. Прикладом може служити діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста, який у рамках своїх гуманітарних програм сприяє збереженню культурних цінностей, зокрема архівних документів, у зонах збройних конфліктів.

Правове регулювання захисту архівів в умовах надзвичайних ситуацій має передбачати чіткі плани дій для архівних установ, закріплені на рівні законодавства або підзаконних актів. Такі документи повинні встановлювати відповідальність за збереження архівних ресурсів, описувати алгоритми реагування на загрози, визначати обов'язки органів влади, архівних працівників і спеціалізованих служб з охорони культурної спадщини. У країнах із розвиненою системою правового захисту архівів такі положення інтегровані до загальних стратегій національної безпеки і планів цивільного захисту населення.

Важливою складовою сучасного правового регулювання є також питання захисту архівних фондів, що мають приватне походження. У багатьох державах створено механізми добровільного передання особистих, сімейних або корпоративних архівів до державних установ на умовах збереження прав власників, встановлення спеціальних режимів доступу або укладення договорів про довгострокове депозитне зберігання. Такі заходи сприяють збереженню цінних історичних джерел, які в іншому випадку могли б бути втрачені або знищені.

У світовій практиці існують приклади успішної інтеграції архівного законодавства до систем охорони інтелектуальної власності, що дозволяє захищати авторські права на документи, особливо в умовах цифрового середовища. Регулювання питань авторського права в архівній сфері вимагає уважного балансування між необхідністю забезпечення відкритого

доступу до історичних джерел і дотриманням прав авторів чи інших власників інтелектуальної власності.

Окремим напрямом сучасного міжнародного архівного права стає регулювання транскордонного обміну архівними документами, їхнього повернення або тимчасового передання у разі потреби реставрації, дослідження або виставкової діяльності. Багато країн підписують спеціальні угоди, що регулюють умови обміну архівними матеріалами, встановлюють гарантії їхньої безпеки, визначають правовий статус документів під час їхнього перебування за межами країни походження.

Розвиток міжнародного співробітництва у сфері правового регулювання архівної справи відкриває нові можливості для об'єднання зусиль у збереженні світової документальної спадщини. Участь у спільних проектах, конференціях, програмах обміну досвідом дозволяє створювати єдині підходи до захисту архівних фондів, сприяє взаємному збагаченню національних правових систем і формуванню глобальної культури відповідального ставлення до архівної спадщини.

Розуміння важливості правового регулювання архівної справи як одного з основоположних елементів культурної політики і державного управління дозволяє створити стійкі механізми захисту пам'яті людства від фізичних, політичних та ідеологічних загроз. Архіви як живі свідки історії потребують не лише технічної охорони, а й чіткої правової підтримки, що гарантуватиме їхню недоторканність, доступність і значення для наступних поколінь.

Важливим аспектом світового досвіду є вироблення універсальних етичних норм і принципів поведінки з архівними документами, які мають бути закріплені на законодавчому рівні. Повага до достовірності документів, збереження їхньої автентичності, заборона навмисного знищення або фальсифікації архівних матеріалів стали ключовими засадами архівної діяльності у багатьох країнах. Етичні кодекси для

архівістів, затверджені національними та міжнародними професійними об'єднаннями, мають важливе значення для формування професійної відповідальності та гарантування високих стандартів роботи з документальною спадщиною.

Особливу роль у світовій архівній практиці відіграють міжнародні проекти, спрямовані на захист архівів, що опинилися під загрозою знищення у результаті конфліктів, політичних криз або техногенних катастроф. Програми ЮНЕСКО, ІКОМ, Міжнародної ради архівів створюють механізми термінової допомоги, сприяють збереженню документів шляхом їхньої евакуації, створення цифрових копій, реставрації та відновлення доступу до інформації. Завдяки цим ініціативам вдалося врятувати численні колекції, які становлять виняткову цінність для національної та світової культури [43].

Правове регулювання на міжнародному рівні також включає створення спеціальних реєстрів культурної спадщини, куди вносяться найцінніші архівні фонди. Такі реєстри мають на меті привернення уваги міжнародної спільноти до важливості їхнього захисту, сприяння мобілізації ресурсів для збереження документальних колекцій, що перебувають під загрозою. Наявність документів у таких реєстрах часто підвищує їхній правовий статус і забезпечує додаткові гарантії збереження.

Історичний досвід показує, що втрата архівних документів через війну або політичні катастрофи має далекосяжні наслідки для національної ідентичності, колективної пам'яті та здатності суспільства осмислювати власне минуле. Тому сучасне правове регулювання акцентує увагу не тільки на технічних аспектах зберігання, а й на гуманітарному вимірі архівної справи, визнаючи документи активним чинником історичної справедливості, правди та примирення.

Проблеми повернення архівних документів, вивезених у періоди окупації або військових дій, також стали важливою складовою

міжнародного правового порядку. Після Другої світової війни численні архівні матеріали опинилися за межами країн свого походження, що створило необхідність для укладання спеціальних угод про реституцію культурних цінностей. Сьогодні питання повернення архівних фондів є предметом складних дипломатичних переговорів, судових процесів і міжнародних рішень, що вимагають делікатного балансу між правами власності, інтересами справедливості та захистом історичної спадщини.

Національні законодавства багатьох держав передбачають особливі положення щодо архівів, які мають статус національного надбання. Такі документи не можуть бути вільно переміщені за кордон без спеціального дозволу, їхній продаж чи передача регулюється окремими нормативно-правовими актами, спрямованими на недопущення втрати найцінніших об'єктів культурної спадщини. Захист архівів від незаконного вивезення і торгівлі є одним із пріоритетів міжнародної співпраці у сфері культурної безпеки.

Світова практика свідчить, що найбільш ефективними є ті моделі правового регулювання архівної справи, які поєднують державну підтримку, громадський контроль, професійну відповідальність архівістів і міжнародну солідарність у збереженні документальної спадщини. Такий підхід дозволяє створити стійкі механізми захисту архівних ресурсів від фізичного знищення, політичних маніпуляцій і забуття, забезпечуючи їхню роль як національного і світового надбання.

Архівні документи є не просто свідченням минулого, вони формують основу для осмислення сучасності та проектування майбутнього. Їхній захист на рівні національного і міжнародного права є стратегічною необхідністю для кожного суспільства, що прагне зберегти свою ідентичність, забезпечити права громадян на правду і пам'ять, сприяти розвитку культури, науки і демократії у глобальному масштабі.

Розвиток світового законодавства у сфері архівної справи показує, що збереження документальної спадщини нерозривно пов'язане з питаннями національної і міжнародної безпеки. Уряди країн визнають архіви не лише культурною цінністю, але й джерелом стратегічної інформації, яка має значення для політичної, економічної і правової стабільності держав. З цієї причини створюються спеціалізовані інституції, на які покладаються функції контролю за збереженням архівів в умовах кризи, загрози терористичних актів, воєнних дій або техногенних катастроф.

Окремо у міжнародному досвіді розглядається питання захисту архівної спадщини у процесах деколонізації, реституції культурних цінностей і відновлення історичної справедливості. Після завершення колоніальної епохи у багатьох регіонах світу постала проблема повернення архівних документів, які були вивезені метрополіями. Деякі держави, як наприклад Алжир чи Індія, через складні переговори і юридичні процеси змогли домогтися повернення частини своїх історичних фондів. Вирішення таких питань є складним юридичним процесом, що базується на міжнародних договорах, двосторонніх угодах і принципах добросусідства.

Важливою тенденцією у сучасному правовому регулюванні архівної справи є орієнтація на принципи сталого розвитку. Архіви розглядаються як елемент культурної стійкості суспільства, що сприяє його здатності протистояти викликам часу і адаптуватися до глобальних змін. Створення нормативних актів, що гарантують довгострокове збереження документальної спадщини, підтримку наукових досліджень на основі архівних матеріалів і забезпечення відкритого доступу до історичної інформації, стає частиною загальної стратегії розвитку держав і міжнародних організацій.

Питання захисту цифрових архівів набуває у світовій практиці особливої актуальності. У багатьох країнах приймаються закони, які регулюють довготривале збереження електронних документів,

встановлюють вимоги до їхнього створення, автентичності, безпеки та використання. Ці норми визначають обов'язки державних установ і приватних компаній щодо зберігання цифрової інформації, захисту її від несанкціонованого доступу, кібератак та втрати через технічні збої.

Світові організації закликають держави створювати національні програми цифрового архівування, інтегрувати архівні ресурси до глобальних інформаційних мереж і сприяти розвитку інноваційних технологій у сфері документального зберігання. Проекти з довготривалого електронного збереження, такі як міжнародна ініціатива LOCKSS (Lots of Copies Keep Stuff Safe), спрямовані на забезпечення стійкості цифрових фондів через розподілене зберігання копій у різних місцях.

Поряд з цифровими викликами не втрачає своєї ваги проблема реставрації і фізичного захисту традиційних архівних матеріалів. Багато країн ухвалюють спеціальні програми реставрації стародруків, рукописів, картографічних колекцій і аудіовізуальних документів, забезпечуючи їхню консервацію відповідно до новітніх стандартів матеріалознавства та мікрокліматичного зберігання. Відповідні законодавчі акти визначають вимоги до зберігання, транспортування та обліку таких фондів, стимулюючи наукові дослідження в галузі збереження культурної спадщини.

Досвід міжнародного співтовариства показує, що ефективний правовий захист архівних ресурсів вимагає не тільки прийняття законів, а й їхнього активного застосування через створення належної інфраструктури, системи моніторингу стану документів, підготовку кваліфікованих кадрів та широке інформування громадськості про значення архівної справи.

Найбільш успішними є моделі, де архіви не ізольовані від суспільства, а інтегровані у його освітню, наукову і культурну практику. У таких умовах закони про архіви стають не лише технічними регламентами, а й важливими

інструментами розвитку громадянської свідомості, підтримки історичної пам'яті і консолідації суспільства навколо спільних цінностей.

Поглиблення міжнародної співпраці у сфері правового регулювання архівної справи є необхідною умовою для ефективної відповіді на виклики глобалізації, цифрової революції та зростання загроз культурній спадщині у зонах конфліктів. Взаємне визнання стандартів, обмін досвідом, реалізація спільних проектів і створення мереж підтримки дозволяють не тільки зберігати документи минулого, а й будувати міцну основу для безперервного розвитку культурної ідентичності людства.

У багатьох державах світовий досвід показав важливість інтеграції архівної справи до загальної системи національної безпеки, культури та освіти. Збереження і захист архівних документів дедалі більше розглядається як комплексний процес, що вимагає взаємодії різних секторів влади, наукових інституцій, громадських організацій і міжнародних партнерів. У цьому процесі важливо не лише приймати відповідні закони, але й забезпечувати їхню реальну дієвість через наявність фінансування, розвиток професійної освіти для архівістів, впровадження інноваційних технологій та систем моніторингу стану архівних ресурсів.

Особливу увагу у світовій практиці приділяють збереженню архівних фондів у контексті дотримання міжнародних гуманітарних норм під час збройних конфліктів. Документи, які є носіями національної пам'яті, повинні бути захищеними від руйнування, вивезення або привласнення. Для цього існують спеціальні міжнародні конвенції, зокрема Гаазька конвенція 1954 року і Додаткові протоколи до неї, які зобов'язують держави захищати культурні цінності, серед яких архіви мають особливий статус.

Сучасне правове регулювання охоплює також питання захисту прав власників архівних документів, особливо у випадках приватних або корпоративних архівів. У багатьох країнах встановлено механізми співпраці державних архівних служб із власниками архівів приватного

походження, що дозволяє забезпечити умови належного збереження документів без обмеження прав власності. Така модель дозволяє зберегти значну частину культурної спадщини, яка виникла в недержавному секторі, уникнувши її втрати через відсутність відповідної технічної бази або знань у приватних осіб.

Проблема захисту архівної інформації в цифровому середовищі стає все актуальнішою у світовому масштабі. Багато країн розробляють спеціальні стратегії кібербезпеки для архівів, які передбачають захист електронних документів від кібератак, шкідливого програмного забезпечення, випадкових втрат через технічні збої. Підвищення стійкості архівних систем до технічних ризиків є необхідною умовою довгострокового збереження інформації в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій.

Одним із головних принципів правового захисту архівної спадщини у світі є відкритість і прозорість процедур управління архівними ресурсами. Законодавства різних країн закріплюють право громадян на доступ до архівних документів, визначають порядок оскарження рішень про обмеження доступу, встановлюють критерії для класифікації документів як таких, що містять державну таємницю або іншу конфіденційну інформацію. Це сприяє розвитку демократії, підвищенню довіри до державних інституцій і забезпеченню справедливості у суспільстві.

На міжнародному рівні все більше уваги приділяється питанням співпраці у сфері архівної освіти та професійної підготовки. Програми міжнародних обмінів, спільні навчальні курси, створення відкритих ресурсів для архівістів дозволяють поширювати найкращі практики, удосконалювати навички роботи з традиційними та цифровими документами, підвищувати загальний рівень компетентності у сфері архівної справи. Висококваліфіковані кадри є одним із основних чинників, що забезпечують ефективне правове функціонування архівних систем.

Вирішення питань захисту архівної спадщини неможливе без глибокого розуміння її цінності для майбутніх поколінь. Архіви зберігають не лише документи, вони утримують у собі унікальну інформацію про життя суспільства, розвиток науки і техніки, процеси державотворення і міжкультурної взаємодії. У цьому контексті правове забезпечення архівної справи є своєрідною інвестицією у стабільне і свідоме майбутнє людства, оскільки доступ до достовірних джерел знань є основою для критичного мислення, толерантності і суспільного прогресу.

Сучасні підходи до правового регулювання архівної справи у світі показують прагнення до забезпечення комплексного захисту архівних документів, об'єднання національних і міжнародних зусиль для збереження історичної пам'яті. Від успішності реалізації цих підходів залежить не тільки науковий потенціал держав, а й здатність суспільств розвиватися у гармонії з власним минулим, поважаючи багатство культурної спадщини та права кожного громадянина на доступ до правди.

2.2 Збереження й захист архівних ресурсів України: закони, нормативи, програми

Архівна справа в Україні має глибокі історичні традиції, однак особливої актуальності питання збереження та захисту архівних ресурсів набули у період державної незалежності. Становлення національної архівної системи супроводжувалося формуванням законодавчої та нормативної бази, спрямованої на збереження документальної спадщини як складової культурного надбання українського народу. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», ухвалений у 1993 році (друга редакція 2001 р.), який визначив засади державної політики у сфері архівної справи,

встановив поняття Національного архівного фонду та встановив правовий режим його захисту [37].

Закон передбачає обов'язкову передачу документів, що мають наукову, історичну, культурну або іншу суспільну цінність, до архівних установ для постійного зберігання. Він встановлює права і обов'язки власників документів, визначає строки зберігання, процедури обліку, реставрації, використання і доступу до архівних матеріалів. Окремі положення Закону спрямовані на регулювання питань цифровізації архівних ресурсів і створення умов для довготривалого зберігання електронних документів [37].

Важливою складовою нормативного забезпечення є також інші акти, зокрема постанови Кабінету Міністрів України, накази Державної архівної служби, методичні рекомендації щодо організації збереження документів. На основі цих документів визначено вимоги до архівних приміщень, температурно-вологісного режиму зберігання, процедур реставрації і консервації матеріалів, правил оцифрування фондів і захисту електронних копій від пошкодження чи втрати.

Особливу увагу держава приділяє питанням захисту архівів в умовах надзвичайних ситуацій, включаючи збройні конфлікти, техногенні катастрофи та природні лиха. Розроблені спеціальні плани евакуації архівних фондів у разі загрози їхнього знищення, створено систему резервного копіювання найцінніших документів, а також формуються спеціальні фонди для зберігання дублетних копій у безпечних регіонах. Такі заходи є частиною загальнодержавної стратегії цивільного захисту культурної спадщини.

Україна активно працює над інтеграцією власної архівної системи до європейського і світового архівного простору. У цьому контексті розвиваються програми міжнародного співробітництва, реалізуються спільні проекти з оцифрування документів, створення електронних архівів,

обміну досвідом у сфері захисту архівних ресурсів у кризових умовах. Співпраця з ЮНЕСКО, Міжнародною радою архівів, Європейською архівною мережею відкриває нові можливості для модернізації архівної справи в Україні відповідно до світових стандартів[43].

Збереження архівних ресурсів є також важливою частиною національної політики пам'яті. В умовах гібридної війни і масових інформаційних атак архіви відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до об'єктивної інформації, підтвердженні фактів історичних подій, протидії фальсифікаціям історії. Українські архіви працюють над створенням спеціальних колекцій, присвячених подіям Революції Гідності, російсько-української війни, документуванню злочинів проти людяності, що мають виняткове значення для захисту національної пам'яті.

Окреме місце у стратегії збереження архівних ресурсів займає питання реституції архівних документів, які були втрачені унаслідок воєнних дій, окупаційних режимів або незаконного вивезення за кордон. Україна активно бере участь у міжнародних процесах, спрямованих на повернення архівних матеріалів, співпрацює із закордонними архівними установами для ідентифікації і репатріації втрачених культурних цінностей.

На рівні державної політики питання архівної справи відображені у стратегічних документах, зокрема у Стратегії розвитку архівної справи України до 2025 року. Основними пріоритетами цієї стратегії є модернізація архівної інфраструктури, впровадження інформаційних технологій, удосконалення законодавства у сфері захисту архівної спадщини, підвищення кваліфікації архівістів і розширення доступу громадськості до архівних ресурсів через електронні платформи.

Проблеми, що стоять перед архівною системою України, пов'язані не тільки з технічними і фінансовими викликами, але й з необхідністю подолання наслідків тривалого періоду недооцінки ролі архівів у суспільному житті. Суспільне усвідомлення цінності архівної спадщини,

підтримка архівної справи з боку держави і громадськості, активна популяризація архівних ресурсів серед молоді є важливими умовами для успішного збереження національної пам'яті.

Український досвід показує, що навіть в умовах війни можливо розвивати архівну справу, впроваджувати новітні технології, підтримувати міжнародне співробітництво і захищати документальну спадщину для майбутніх поколінь. Подальший розвиток національного законодавства, вдосконалення нормативної бази, впровадження інноваційних підходів до збереження документів є ключовими напрямками для забезпечення сталого розвитку архівної галузі в Україні.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ АРХІВІВ В УМОВАХ ВІЙН ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

3.1 Зарубіжний досвід збереження архівної спадщини в умовах локальних та світових воєн

Особливу увагу в зарубіжній практиці приділяють розробці спеціалізованих методик пакування та транспортування архівних документів під час евакуації у надзвичайних ситуаціях. Важливим аспектом є використання безпечних для документів матеріалів, дотримання стабільного температурно-вологісного режиму під час перевезення, а також організація супроводу архівних колекцій спеціально підготовленими фахівцями. Такі процедури спрямовані на мінімізацію фізичних пошкоджень документів та їхню максимальну безпеку в умовах ризику.

У зарубіжній практиці великого значення надають формуванню попередніх цифрових копій найцінніших архівних документів ще до виникнення кризових ситуацій. Багато архівів у розвинених країнах мають стратегії багаторівневого дублювання своїх фондів на різних носіях і в різних географічних регіонах, що дає змогу зберегти інформацію навіть у випадку повного фізичного знищення оригіналів. Цифрові архіви, розміщені на захищених серверах у різних країнах, стали важливою гарантією збереження історичної пам'яті у період воєнних дій та природних катастроф.

Досвід країн, що пережили масштабні воєнні конфлікти, показує важливість попереднього інформування громадськості про значення архівної спадщини. Освітні кампанії, спрямовані на підвищення свідомості громадян щодо цінності архівних документів, формують у суспільстві розуміння необхідності їхнього захисту у критичні моменти. У багатьох країнах під час збройних конфліктів саме місцеві громади активно

допомагали архівістам у збереженні і приховуванні документів, завдяки чому вдавалося врятувати великі обсяги історичних матеріалів [48].

На основі зарубіжного досвіду сформувалася практика створення мобільних архівних одиниць, які забезпечують тимчасове зберігання документів у зонах підвищеної небезпеки. Такі мобільні архіви оснащені всім необхідним для швидкої евакуації і безпечного тимчасового зберігання документів. Вони дозволяють реагувати на надзвичайні ситуації оперативно і без ризику для збереженості фондів.

Значного розвитку набули міжнародні платформи обміну інформацією про зниклі або викрадені архівні документи під час воєнних дій. Завдяки міжнародному співробітництву вдалося повернути на батьківщину тисячі унікальних архівних матеріалів, що були незаконно вивезені під час конфліктів. Механізми пошуку, документування і повернення культурних цінностей стали частиною глобальної системи захисту культурної спадщини.

Важливо підкреслити, що зарубіжний досвід особливо наголошує на потребі системного навчання архівістів навичкам кризового реагування. У багатьох країнах розроблені спеціальні тренінгові програми, які включають моделювання сценаріїв евакуації документів, відпрацювання алгоритмів взаємодії з органами влади та міжнародними партнерами, опанування навичок фізичного захисту фондів у надзвичайних умовах.

Підсумовуючи зарубіжний досвід, можна стверджувати, що збереження архівної спадщини в умовах локальних та світових воєн є багатокомпонентним процесом, який включає як технічні рішення, так і організаційні заходи, залучення громадськості, міжнародне співробітництво і розвиток культури збереження пам'яті. Тільки поєднання усіх цих складових дає можливість ефективно протистояти загрозам і зберегти для майбутніх поколінь унікальні документи, що є свідченнями історії людства.

Досвід захисту архівної спадщини в умовах локальних і світових війн свідчить про те, що попереднє планування заходів з евакуації, дублювання і фізичного захисту документів є ключовим чинником успіху. У країнах, де архівні установи мали чіткі інструкції, підготовлені ресурси та навчених фахівців, рівень втрат культурної спадщини був значно нижчим порівняно з тими регіонами, де архіви не були готові до кризових ситуацій. Організація спеціальних сховищ, підготовка резервних фондів, забезпечення транспорту і засобів для швидкої евакуації стали стандартною практикою в багатьох державах після трагічних втрат, завданих великими війнами минулого століття [48].

Значного поширення набула практика міжнародної координації зусиль із захисту архівів через створення спеціальних мереж обміну інформацією про об'єкти, що перебувають під загрозою. Під час конфліктів у Югославії, Іраку, Сирії, Лівії міжнародні експертні групи здійснювали моніторинг стану архівних ресурсів, координували заходи із забезпечення їхнього збереження і запобігання незаконному вивезенню. Своєчасна інформація дозволяла швидко мобілізувати ресурси для допомоги архівним установам, забезпечувати міжнародний правовий захист викрадених документів та сприяти їхньому поверненню.

У країнах, що пережили громадянські війни або тривалі періоди політичної нестабільності, велика увага приділялася відновленню архівної інфраструктури після завершення бойових дій. Створювалися спеціальні програми відбудови архівних установ, реставрації пошкоджених документів, запровадження сучасних стандартів збереження. При цьому обов'язковим компонентом таких програм була підготовка нових архівістів, здатних працювати в умовах післяконфліктного відновлення, впроваджувати нові технології захисту і оцифрування.

Найбільш ефективні стратегії збереження архівної спадщини базуються на принципі випереджувальної безпеки, що передбачає не

реакцію на загрозу, а постійну готовність до її виникнення. Ведення електронного реєстру архівних фондів, створення багаторівневих цифрових копій, укладання міжнародних угод про допомогу у разі загрози втрати архівної спадщини стали стандартними практиками у світовій архівній спільноті. Застосування інноваційних технологій, таких як хмарні сервіси для зберігання копій документів, шифрування даних, використання автономних систем енергозабезпечення для архівних сховищ, значно підвищує рівень безпеки архівів навіть у надзвичайно складних умовах.

Проблема навмисного знищення архівів під час воєн стала окремою темою для міжнародних досліджень і правового реагування. Спалення архівів як елемент етнічних чисток, спроби стерти історичну пам'ять певних народів, знищення юридичних доказів злочинів проти людяності викликали хвилю міжнародного обурення і сприяли розвитку концепції культурного геноциду. У відповідь на ці виклики були розроблені нові міжнародні механізми кримінальної відповідальності за умисне знищення культурних цінностей, включаючи архівні документи.

Зарубіжна практика також підтвердила важливість створення регіональних центрів збереження документальної спадщини, які працюють у тісній взаємодії з місцевими архівами та міжнародними організаціями. Такі центри координують зусилля з реставрації, збереження та популяризації архівної спадщини у постконфліктних регіонах, сприяють інтеграції локальних архівів у глобальну систему збереження культурної пам'яті.

Ефективні моделі захисту архівної спадщини у світі показують, що запорукою її збереження є поєднання правових, технічних, організаційних і освітніх заходів. Архіви повинні бути готовими до найгірших сценаріїв розвитку подій, мати необхідні ресурси і підтримку національних і міжнародних інституцій, активно розвивати системи взаємодії з

громадськістю для формування суспільної відповідальності за збереження національної пам'яті.

Досвід минулого століття і сучасних воєнних конфліктів переконливо доводить, що втрата архівної спадщини несе незворотні наслідки для національної ідентичності, правової культури, наукового потенціалу і громадянської свідомості. Тому питання збереження архівів має стояти в центрі уваги кожної держави, яка прагне забезпечити стабільність, розвиток і передачу історичної пам'яті наступним поколінням.

У зарубіжному досвіді особливої ваги набули стратегії залучення міжнародних гуманітарних місій до охорони архівної спадщини у зонах активних бойових дій. Співпраця держав із міжнародними організаціями дала можливість оперативно організовувати евакуацію фондів, проводити їхню попередню консервацію, здійснювати оцінку стану пошкоджених об'єктів і планувати подальші заходи з відновлення. Приклади такої співпраці можна знайти під час збройних конфліктів у Боснії і Герцеговині, Іраку, Малі, де архівні установи отримали допомогу від ЮНЕСКО, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Інтернаціональної федерації бібліотечних асоціацій і установ.

Важливим елементом захисту архівів в умовах воєнних загроз стала поява так званих чорних списків, у які вносять найцінніші об'єкти документальної спадщини, що потребують особливого захисту у разі конфлікту. Такі списки використовуються для оперативного реагування, пріоритезації евакуації або фізичної охорони архівних ресурсів, що мають критичне значення для національної культури і історії. Ця практика дозволяє раціональніше розподіляти обмежені ресурси у кризових ситуаціях, рятуючи те, що є незамінним для наступних поколінь.

Особливий наголос у сучасному зарубіжному досвіді робиться на попередньому цифровому страхуванні архівних фондів. Створення багатократних цифрових копій, зберігання їх у різних країнах і на різних

континентах, використання технологій шифрування та захищених серверів дозволяють не тільки зберегти інформацію, але й швидко відновити втрачені дані після фізичних пошкоджень або втрат. Ця стратегія базується на розумінні того, що в епоху глобальних ризиків важливо розділяти архівні ресурси географічно, забезпечуючи їхнє виживання за будь-яких обставин.

Досвід провідних архівних систем світу показує, що збереження архівної спадщини в умовах війни неможливе без тісної інтеграції архівної сфери у загальнодержавну систему кризового управління. Архіви повинні мати свої місця у планах цивільного захисту, бути включеними до систем раннього оповіщення про загрози, отримувати оперативну підтримку з боку сил оборони і безпеки. У багатьох країнах архівісти проходять спеціальну підготовку разом із працівниками служб надзвичайних ситуацій, що дозволяє швидко реагувати на виклики і рятувати архівні ресурси у випадку загрози.

Не менш важливою складовою захисту архівної спадщини в період збройних конфліктів є правовий захист. На міжнародному рівні зростає кількість ініціатив, спрямованих на визнання навмисного знищення архівів воєнним злочином або злочином проти людства. У деяких юрисдикціях проводяться розслідування з метою притягнення до відповідальності осіб, винних у знищенні документальної спадщини під час конфліктів. Це не тільки створює прецеденти для правового переслідування, але й підкреслює моральне значення архівів як свідчення історії народів.

Зарубіжний досвід також вказує на важливість гнучкості та адаптивності архівних установ у період воєнних загроз. Архіви, які змогли швидко пристосувати свою структуру управління, організаційні процеси, стратегії збереження і моделі доступу до документів, продемонстрували вищу стійкість і менші втрати. Готовність до змін, запровадження інноваційних підходів і тісна взаємодія із зовнішніми партнерами стали важливими чинниками виживання архівної спадщини у кризових умовах.

Досвід країн, які успішно зберегли свої архіви під час воєнних конфліктів, дає підстави стверджувати, що збереження документальної пам'яті потребує не тільки технічних і матеріальних ресурсів, а й стратегічного бачення, політичної волі, міжнародної солідарності і високого рівня професійної культури архівістів. Архіви є не лише сховищами документів, вони є носіями національної гідності, інструментами збереження правди і засобами формування ідентичності, тому їхній захист у періоди випробувань має бути пріоритетом для кожної держави, яка цінує своє минуле і дбає про своє майбутнє.

У світовій практиці важливу роль у захисті архівної спадщини в умовах локальних і світових воєн відіграє чітка організація співпраці архівних установ із іншими структурами культурної сфери. Досвід показує, що музеї, бібліотеки, науково-дослідні інститути, університети здатні відігравати активну роль у спільних програмах порятунку документальної спадщини під час кризових періодів. Формування об'єднаних стратегій захисту дозволяє не тільки мобілізувати більше ресурсів, але й створити мережу підтримки, де кожен партнер бере на себе частину відповідальності за збереження унікальних джерел пам'яті.

Одним із найважливіших висновків, який впливає із зарубіжного досвіду, є необхідність у постійній готовності архівних установ до кризових ситуацій навіть у мирний час. Превентивні заходи, які включають регулярне оновлення планів евакуації, модернізацію систем безпеки, підготовку спеціалізованого персоналу та проведення навчальних тренувань, мають стати невід'ємною частиною повсякденної архівної роботи. Там, де ці заходи впроваджувалися системно, навіть в умовах неочікуваного розвитку подій архіви змогли зберегти основну частину своїх фондів.

Важливе місце у стратегіях захисту архівів займає використання сучасних технологій для створення мобільних цифрових архівів.

Зарубіжний досвід демонструє, що створення оперативних цифрових копій із можливістю їхнього негайного розміщення на міжнародних платформах дозволяє уникнути повної втрати інформації навіть у випадку фізичного знищення оригіналів. Технології хмарного зберігання, багатоступеневе резервне копіювання і шифрування даних стали основними елементами цифрової безпеки архівних ресурсів у часи нестабільності.

У багатьох країнах акцент робиться на важливості залучення суспільства до процесу захисту архівної спадщини. Освітні кампанії, проєкти популяризації архівної справи, участь волонтерів у проєктах з оцифрування документів і реставраційних роботах сприяють підвищенню рівня громадянської свідомості та зміцненню загальнонаціональної відповідальності за збереження культурної пам'яті. Там, де архіви були інтегровані в життя громад, їх захист під час воєнних загроз здійснювався не тільки за рахунок державних ресурсів, а й завдяки активній підтримці місцевого населення.

Окремо потрібно підкреслити значення розробки і впровадження стандартів безпеки для архівних установ на міжнародному рівні. Рекомендації ЮНЕСКО, Міжнародної ради архівів та інших міжнародних організацій окреслюють мінімальні вимоги до фізичної безпеки сховищ, цифрової безпеки баз даних, планування евакуаційних заходів і моніторингу стану архівних колекцій у зонах ризику. Дотримання таких стандартів є гарантією того, що навіть у найскладніших умовах архіви зможуть вистояти і виконувати свою культурну та наукову місію [43].

Варто звернути увагу на те, що у світовій практиці велике значення надається питанню фахової автономії архівних установ у питаннях оперативного реагування на надзвичайні ситуації. Архіви повинні мати право самостійно ухвалювати рішення про евакуацію фондів, зміну місць зберігання, застосування спеціальних заходів безпеки без тривалого узгодження із вищими інстанціями, що в умовах війни може бути

фатальним для збереження документів. Гнучкість управління стає необхідною умовою виживання архівної спадщини у кризових обставинах.

Успішний зарубіжний досвід свідчить, що ключовими чинниками збереження архівної спадщини у періоди воєнних конфліктів є попереднє планування, інтеграція архівної безпеки у систему національної безпеки, використання цифрових технологій, активна участь громадськості і міжнародна солідарність. Лише поєднання цих складових дозволяє забезпечити реальний і ефективний захист документальної спадщини навіть в умовах найгостріших криз.

У підсумку зарубіжна практика доводить, що архіви, які не розглядали себе лише як пасивні сховища документів, а були активними учасниками національної і міжнародної системи захисту культурної спадщини, змогли краще пристосуватися до викликів війни і зберегти свою цінність для майбутніх поколінь.

3.2 Стратегія й політика збереження архівної спадщини України у 2014–2024 рр.

Період з 2014 по 2024 рік став для України надзвичайно складним випробуванням у багатьох сферах, зокрема й у сфері збереження архівної спадщини. Війна на сході країни, тимчасова окупація частини територій, загрози для національної безпеки та масові переміщення населення поставили перед українською державою та архівною спільнотою виклик захисту документальної пам'яті, яка є не тільки історичним надбанням, але й стратегічним ресурсом для державотворення, правового захисту громадян і зміцнення національної ідентичності.

Відповіддю на нові загрози стало розроблення та впровадження комплексної стратегії збереження архівної спадщини, яка передбачала удосконалення нормативно-правової бази, модернізацію архівної

інфраструктури, впровадження новітніх технологій цифровізації, підвищення рівня підготовки архівістів і активізацію міжнародної співпраці. У 2015 році Державна архівна служба України затвердила План заходів щодо невідкладного забезпечення захисту документів Національного архівного фонду в районах проведення антитерористичної операції, що став першим оперативним документом, спрямованим на збереження архівів у зоні воєнних дій.

Одним із найважливіших напрямів стало створення системи дублювання архівних ресурсів через їхнє масове оцифрування. Відскановані копії найбільш цінних документів почали зберігати на захищених серверах, у тому числі за межами регіонів, що зазнали окупації або бойових дій. Завдяки цьому вдалося уникнути повної втрати багатьох важливих фондів, що зберігали інформацію про правовий статус громадян, майнові права, історію громад, підприємств і культурних установ.

Особливої уваги потребувало питання евакуації архівних ресурсів із територій, де тривали бойові дії або існувала реальна загроза їхньому знищенню. Було розроблено спеціальні інструкції щодо безпечного переміщення документів, визначено місця тимчасового зберігання, здійснено координацію з органами місцевої влади та силовими структурами для організації охорони архівних конвоїв. Евакуація фондів Луганської та Донецької областей стала прикладом злагоджених дій, що дозволили врятувати велику кількість унікальних архівних матеріалів.

У контексті стратегії збереження архівної спадщини особливого значення набули міжнародні проєкти співпраці. Українські архіви отримували підтримку від ЮНЕСКО, Міжнародної ради архівів, численних європейських партнерів, які надавали технічну допомогу, передавали обладнання для сканування, навчали персонал сучасним методикам цифрової обробки та збереження документів. Спільні ініціативи

сприяли не тільки зміцненню матеріальної бази архівної справи, але й інтеграції України у світовий архівний простір [43].

У 2020 році в Україні було ухвалено Стратегію розвитку архівної справи до 2025 року, яка поставила за мету створення сучасної, ефективної і стійкої системи збереження документальної спадщини. Стратегія передбачала запровадження електронного документообігу, створення єдиної електронної бази даних Національного архівного фонду, впровадження технологій довготривалого електронного зберігання, будівництво нових архівних сховищ, що відповідають сучасним стандартам безпеки і збереженості документів.

Одним із пріоритетів державної політики стало питання відкритості архівних ресурсів для громадськості. Була поставлена задача забезпечити вільний доступ до цифрових копій документів через створення інтернет-порталів, публічних реєстрів і відкритих баз даних. Такий підхід не тільки підвищував рівень громадянської обізнаності, але й забезпечував додатковий рівень захисту документів, оскільки їхні цифрові копії поширювалися серед широкої аудиторії і ставали практично неможливими для фальсифікації чи знищення.

Стратегія збереження архівної спадщини також передбачала активну роботу над удосконаленням законодавства. Були внесені зміни до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», які уточнили питання захисту електронних документів, регулювання доступу до архівної інформації, відповідальності за знищення або пошкодження архівних ресурсів у мирний і воєнний час. Було створено нові правові механізми для врегулювання ситуацій, пов'язаних із втратою документів внаслідок бойових дій або тимчасової окупації.

Особливого значення набула співпраця між державними архівами та місцевими органами влади, громадськими організаціями, академічними установами. Спільні програми з оцифрування документів, проведення

наукових конференцій, популяризації архівної справи серед молоді сприяли формуванню культури шанобливого ставлення до документальної спадщини як до невід'ємної частини національної ідентичності.

Українська стратегія збереження архівів у період 2014–2025 років стала прикладом мобілізації ресурсів у надзвичайно складних умовах, прикладом того, як навіть в умовах війни можна не тільки зберігати минуле, але й будувати сучасну систему захисту історичної пам'яті. Боротьба за архіви стала невід'ємною частиною боротьби за національну гідність, за право кожного громадянина знати свою історію і зберегти її для наступних поколінь.

У період з 2014 по 2025 рік збереження архівної спадщини України стало не лише питанням збереження історичних документів, а й важливою складовою національної безпеки та інформаційної незалежності. Під загрозою втрати опинилися архіви на тимчасово окупованих територіях, де існувала реальна небезпека знищення або привласнення документальних ресурсів, що засвідчують історію української державності, культурні традиції, соціальні процеси і права окремих громадян. Це вимагало від української держави невідкладних дій, спрямованих на захист, відновлення та популяризацію архівної спадщини як важливого елементу боротьби за свою ідентичність.

Одним із ключових напрямів стратегії стало посилення інституційної спроможності архівної системи. Державна архівна служба України активно працювала над підвищенням рівня координації між центральними і регіональними архівами, створенням ефективних механізмів обміну інформацією, впровадженню нових стандартів безпеки і модернізації матеріально-технічної бази. Протягом цих років вдалося реалізувати низку проєктів, спрямованих на покращення умов зберігання документів, закупівлю спеціалізованого обладнання для оцифрування, реставрації і консервації архівних фондів.

Особлива увага приділялася питанням підготовки кадрів. Організовувалися тренінги, семінари, міжнародні стажування для архівістів, під час яких вони освоювали новітні методики цифрового збереження документів, кризового управління архівними ресурсами, захисту електронної інформації. Підвищення кваліфікації працівників архівної галузі стало важливим чинником підвищення загальної стійкості архівної системи до нових викликів.

Стратегія збереження архівної спадщини України активно інтегрувала цифрові технології у процеси архівної роботи. Було запуснено низку електронних архівних платформ, створено відкриті онлайн-бази даних, завдяки яким доступ до важливих документів отримали не тільки науковці, а й широкі кола громадськості. Процеси оцифрування архівних фондів охопили десятки мільйонів сторінок, що дозволило зменшити навантаження на фізичні носії і підвищити їхню довготривалу безпеку.

Проблема збереження архівів на тимчасово окупованих територіях залишалася однією з найболючіших. Частина документів була втрачена або пошкоджена внаслідок воєнних дій, інша частина опинилася під контролем окупаційних адміністрацій. Україна вжила заходів для документування втрат, створення резервних копій збережених матеріалів, активізації міжнародних правових механізмів для фіксації фактів культурних злочинів та подальшого відновлення втрачених ресурсів після деокупації.

У межах реалізації стратегії 2014–2025 років було посилено роль архівів у суспільному житті. Архівні установи стали активними учасниками процесів національної пам'яті, брали участь у проектах, пов'язаних із дослідженням історії Революції Гідності, російсько-української війни, репресій радянського періоду. Відкриття доступу до архівних документів колишніх репресивних органів, зокрема архівів радянського КДБ, дало новий поштовх для наукових досліджень і формування національної історичної свідомості.

Одним із важливих досягнень цього періоду стало створення в Україні електронної системи архівного обліку. Це дозволило не тільки зменшити ризики втрати інформації через фізичне руйнування документів, а й забезпечити прозорість облікових процесів, полегшити доступ користувачів до архівних ресурсів і зробити інформацію про архівні фонди доступною для міжнародної наукової спільноти.

Державна політика збереження архівної спадщини у цей період активно враховувала міжнародний досвід. Україна брала участь у багатьох міжнародних форумах, конференціях, проектах обміну досвідом, що дозволило адаптувати кращі світові практики захисту і збереження документальної спадщини до національних умов. Співпраця з міжнародними організаціями сприяла посиленню фахового рівня українських архівістів, впровадженню нових технологій і методик управління архівними фондами.

В умовах продовження війни і гібридних загроз питання захисту архівної спадщини залишається надзвичайно актуальним. Українська стратегія 2014–2025 років заклала основи для подальшого розвитку галузі, визначила пріоритети, які мають забезпечити збереження національної пам'яті навіть у найскладніших обставинах. Зусилля держави, архівної спільноти і громадянського суспільства об'єдналися у спільній меті — зберегти документальні свідчення історії для майбутніх поколінь, гарантувати право кожного українця на доступ до правди і утвердження історичної справедливості.

Одним із важливих аспектів реалізації стратегії збереження архівної спадщини в Україні у 2014–2025 роках стало посилення уваги до захисту електронних документів, які стали невід'ємною частиною сучасного документообігу. Створення нормативно-правових актів, що регулюють процеси електронного зберігання, захисту і передачі архівної інформації, дозволило забезпечити надійність та автентичність електронних копій,

гарантувати їхню доступність для користувачів навіть за умови фізичної втрати оригіналів у зонах воєнних дій.

Паралельно відбувалася інтенсивна робота над створенням резервних архівних фондів. У рамках цієї діяльності було передбачено формування спеціальних захищених сховищ для збереження особливо цінних документів, що мали загальнонаціональне значення. На практиці це означало не лише фізичне розміщення архівних фондів у більш безпечних регіонах, а й дублювання інформації у цифровому форматі та організацію доступу до неї через захищені мережі, що мінімізувало ризик повної втрати унікальних свідчень історії України.

Стратегія розвитку архівної справи у цей період базувалася на принципах відкритості, доступності та прозорості. Оцифровані колекції поступово ставали доступними на публічних платформах, що підвищувало рівень довіри громадськості до архівних установ і водночас сприяло поширенню знань про українську історію, культуру і боротьбу за незалежність. Це мало особливе значення в умовах інформаційної війни, коли достовірні архівні документи стали надійною основою для спростування фальсифікацій і поширення правдивої інформації про події минулого.

Однією з визначальних рис української політики у сфері збереження архівної спадщини стала орієнтація на розвиток партнерських відносин із міжнародними структурами. Активна участь у програмах ЮНЕСКО, співпраця з Міжнародною радою архівів, взаємодія із закордонними науковими центрами дозволили Україні не тільки залучити ресурсну допомогу для реалізації стратегічних проєктів, але й стати повноправним учасником глобального процесу захисту світової документальної спадщини.

Пріоритетною стала також робота над підвищенням обізнаності суспільства про роль і значення архівної спадщини. В межах стратегії

проводилися масштабні інформаційні кампанії, організовувалися виставки, публічні лекції, форуми, спрямовані на формування культури збереження документів, поваги до історичного надбання, відповідального ставлення до власної історії. Архіви поступово перетворювалися з традиційних сховищ у відкриті культурно-освітні центри, які активно взаємодіяли з суспільством, поширюючи знання і підтримуючи національну пам'ять.

Варто наголосити, що незважаючи на масштабні виклики, з якими стикалася Україна у період війни, було закладено основу для сталого розвитку архівної галузі у майбутньому. Створення єдиної цифрової інфраструктури для обліку, зберігання і використання архівних документів дозволило зробити систему більш гнучкою, адаптивною до зовнішніх загроз і готовою до швидкої реакції на будь-які кризові ситуації.

Одним із важливих наслідків реалізації стратегії 2014–2025 років стало усвідомлення важливості інтеграції архівної справи у загальнодержавні процеси реформування культурної, освітньої та інформаційної політики. Архіви перестали сприйматися як закриті установи для вузького кола фахівців і стали визнаним чинником національного розвитку, інструментом утвердження демократичних цінностей, формування громадянської відповідальності і зміцнення національної єдності.

Особливе значення надавалося питанням законодавчого вдосконалення у частині забезпечення правового захисту архівних фондів на тимчасово окупованих територіях, документування фактів їх пошкодження або викрадення, фіксації втрат для подальших процесів реституції і відшкодування шкоди. Ці кроки були спрямовані на те, щоб не допустити безкарного знищення чи привласнення української документальної спадщини, забезпечити міжнародне визнання права України на повернення культурних цінностей, незаконно вивезених за межі держави [46].

Україна у 2014–2025 роках не тільки зберегла значну частину своєї архівної спадщини в умовах війни, але й зробила суттєвий крок вперед у розвитку сучасної архівної інфраструктури, адаптації до глобальних викликів цифрової епохи, розширенні доступу громадян до історичної інформації, утвердженні архівів як важливого інструменту побудови відкритого демократичного суспільства.

Завершальний етап реалізації стратегії збереження архівної спадщини України у 2014–2025 роках був спрямований на посилення комплексного підходу до безпеки архівних установ в умовах тривалих загроз. Підготовка спеціальних планів кризового реагування, інтеграція систем архівного обліку в загальнодержавні інформаційні мережі безпеки, розробка протоколів дій для захисту електронних баз даних стали відповіддю на виклики, пов'язані з війною, кібератаками, спробами фальсифікації історичних фактів та маніпулювання інформацією.

Українська архівна система продемонструвала стійкість завдяки системному впровадженню заходів щодо захисту як фізичних носіїв документів, так і їх цифрових копій. Створення багаторівневих резервних копій, розміщення даних у розподілених дата-центрах у межах країни та за її межами, налагодження процедур постійного моніторингу стану інформаційних ресурсів дозволили мінімізувати ризики втрати важливих історичних джерел навіть за умов прямої фізичної загрози.

Одним із визначальних досягнень стало формування національної системи обліку втрат архівної спадщини у зонах бойових дій та на окупованих територіях. Завдяки діяльності робочих груп із представників архівної спільноти, юристів, істориків та міжнародних експертів було здійснено каталогізацію втрат, задокументовано випадки пошкодження та знищення архівів, що надало змогу закласти основу для подальшого відновлення справедливості у міжнародно-правовому полі.

Україна активно працювала над залученням міжнародної підтримки для збереження та відновлення архівних ресурсів. Важливу роль у цьому процесі відіграли програми міжнародної технічної допомоги, які дозволили модернізувати обладнання для зберігання і реставрації документів, впровадити новітні технології цифрової обробки даних, забезпечити доступ українських архівістів до передових практик через навчальні програми та професійні стажування за кордоном [47].

Особливої уваги заслуговує розвиток партнерства між державними архівами, науковими установами та громадськими організаціями. Спільні проєкти, що реалізовувалися у цей період, були спрямовані на популяризацію історичної пам'яті, активізацію дослідницької діяльності, підтримку молодих науковців, які працювали із архівними фондами. Відкриття архівних фондів для науковців і громадськості сприяло демократизації доступу до інформації, підтримувало формування об'єктивної картини національної історії, протидіяло спробам її фальсифікації.

У межах стратегії окрема увага приділялася питанням охорони особливо цінних документів. Була проведена інвентаризація документів національного значення, визначено об'єкти, що підлягають пріоритетному захисту і оцифруванню, організовано створення високоякісних копій, які зберігалися на окремих носіях у спеціалізованих сховищах із підвищеним рівнем безпеки. Ці заходи стали запорукою того, що навіть у найскладніших обставинах основні документи державотворення, боротьби за незалежність і культурного розвитку України були збережені для нащадків.

Підсумовуючи результати реалізації стратегії збереження архівної спадщини України у 2014–2025 роках, слід відзначити, що попри надзвичайно складні умови війни, політичної та економічної нестабільності, вдалося закласти фундамент для подальшого розвитку архівної справи, зміцнення системи захисту документальної спадщини,

активізації міжнародного співробітництва і формування високого рівня суспільної відповідальності за збереження національної пам'яті

Україна продемонструвала, що навіть у найскладніші періоди випробувань національна архівна спадщина може бути не лише збережена, а й використана як важливий ресурс для консолідації суспільства, утвердження державності, забезпечення права громадян на доступ до історичної правди і збереження культурної ідентичності [49].

Особливу увагу у стратегії збереження архівної спадщини України у 2014–2025 роках приділили вдосконаленню механізмів контролю за збереженістю документів, що перебувають у державному обліку. У цьому напрямі була започаткована широка робота зі створення єдиної електронної системи моніторингу стану архівних ресурсів, яка дозволила в режимі реального часу відслідковувати умови зберігання документів, оперативно реагувати на загрози пошкодження, розробляти плани технічного обслуговування фондів та планові заходи з їхньої реставрації [50].

Паралельно Україна працювала над розвитком правових засад для захисту архівної спадщини у міжнародній площині. З метою захисту своїх культурних цінностей, у тому числі архівних документів, було активізовано діяльність у міжнародних організаціях, посилено роботу в напрямі документування злочинів проти культурної спадщини, налагоджено механізми юридичного переслідування винних у знищенні чи привласненні архівних ресурсів на тимчасово окупованих територіях [49].

Одним із важливих досягнень цього періоду стало створення системи юридичного обліку втрат архівної спадщини у результаті збройної агресії. На базі державних архівів було організовано спеціальні групи, які займалися збором доказової бази щодо фактів знищення, пошкодження або викрадення архівних документів, що створило основу для подальших міжнародних судових процесів та сприяло формуванню доказової бази для притягнення винних до відповідальності.

Архівна політика України у 2014–2025 роках також передбачала активну інтеграцію питань збереження документальної спадщини у стратегії національної безпеки та цивільного захисту. У межах державних програм з цивільного захисту було розроблено спеціальні модулі, присвячені евакуації архівних документів, захисту фондів у надзвичайних ситуаціях, взаємодії архівних установ із силами територіальної оборони, рятувальними службами та міжнародними гуманітарними місіями.

Одночасно здійснювалася модернізація технічної бази архівних установ шляхом впровадження систем автоматичного контролю за мікрокліматом у сховищах, оновлення систем пожежної безпеки, встановлення спеціального обладнання для забезпечення стабільного рівня вологості і температури, що є критично важливим для довготривалого зберігання паперових носіїв, фотоматеріалів, кіноплівок та інших чутливих до зовнішніх факторів документів.

Важливим напрямом стратегії стала популяризація архівної справи серед молоді і залучення нових поколінь до збереження національної пам'яті. Були організовані конкурси дослідницьких робіт, навчальні проєкти, інтерактивні виставки, що мотивували школярів і студентів досліджувати архівні джерела, поглиблювати знання про минуле своєї країни і усвідомлювати значення документальної спадщини для формування ідентичності нації.

Україна у межах реалізації стратегії зробила акцент на розвитку інноваційних технологій у галузі архівної справи. Було започатковано впровадження систем штучного інтелекту для автоматичного розпізнавання текстів на архівних документах, розроблено пілотні проєкти із застосування блокчейн-технологій для захисту електронних архівних баз від несанкціонованого доступу та змін, що підвищило довіру до електронних джерел і забезпечило їхню автентичність.

Окрема увага була приділена розвитку нормативно-правової бази у частині захисту персональних даних у архівних документах, що відображало сучасні європейські підходи до балансу між правом громадян на доступ до інформації і правом на приватність. Нові підзаконні акти, методичні рекомендації та інструкції чітко регулювали правила роботи з документами, що містять чутливу інформацію, забезпечуючи їх захист відповідно до міжнародних стандартів.

Підсумовуючи результати стратегії збереження архівної спадщини України у 2014–2025 роках, можна стверджувати, що ці роки стали періодом глибокої трансформації національної архівної системи, посилення її стійкості перед викликами війни, розвитку інноваційних підходів до збереження документів і формування нової моделі архівної політики, орієнтованої на прозорість, відкритість, захист прав громадян і збереження історичної пам'яті у глобальному контексті.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблеми збереження архівної спадщини в умовах викликів сучасного світу дозволило зробити низку важливих узагальнень і висновків. Архівні документи є фундаментальним елементом національної ідентичності, джерелом історичної правди, базою для наукових досліджень, культурних проєктів та розвитку громадянського суспільства. Їхня втрата або знищення становить серйозну загрозу не лише для окремих держав, а й для усього людства, яке має право на збереження власної колективної пам'яті.

Світовий досвід переконливо демонструє, що ефективна політика збереження архівної спадщини має спиратися на комплексний підхід, який поєднує законодавче регулювання, впровадження сучасних технологій, розвиток професійних компетенцій архівістів, залучення громадськості та активну міжнародну співпрацю. Особливе значення мають превентивні заходи, зокрема створення резервних копій документів, підготовка планів евакуації архівних фондів, забезпечення фізичної та цифрової безпеки сховищ, що дає можливість зберегти документальні ресурси навіть за умов надзвичайних ситуацій.

Аналіз зарубіжного досвіду збереження архівної спадщини в умовах локальних та світових воєн показав, що вирішальне значення мають завчасне планування, інтеграція архівної справи у систему національної безпеки, мобілізація ресурсів на рівні держави та громадянського суспільства, використання інноваційних технологій оцифрування і багаторівневого резервування архівних даних. Важливим чинником є також формування високого рівня правової культури щодо захисту архівної спадщини як елемента фундаментальних прав людини і культурної безпеки.

Український досвід захисту архівної спадщини у період 2014–2024 років довів, що навіть у найскладніших обставинах війни та тимчасової

окупації можливо не лише зберегти основні документи національного значення, а й забезпечити розвиток архівної галузі. Реалізація стратегії збереження архівів дозволила Україні зміцнити правову основу архівної справи, модернізувати інфраструктуру, впровадити системи електронного документообігу і цифрового зберігання, активізувати міжнародне співробітництво, утвердити принципи відкритості і прозорості у доступі до архівної інформації.

Досягнення у сфері збереження архівної спадщини стали результатом послідовної державної політики, злагоджених дій архівної спільноти, підтримки міжнародних партнерів і зростання усвідомлення суспільством важливості архівів як інструменту захисту національної пам'яті. Архіви перестали бути закритими інституціями і перетворилися на активних учасників суспільного розвитку, майданчики для наукового пошуку, громадянського діалогу і культурної дипломатії.

Водночас аналіз показав, що збереження архівної спадщини потребує постійного удосконалення, оновлення технологічної бази, розширення професійної освіти, поглиблення міжнародної інтеграції та адаптації до нових викликів цифрової епохи. Особливого значення набувають питання захисту електронних архівних фондів, збереження автентичності цифрових документів, гарантування безперервного доступу до архівних ресурсів у разі фізичних катастроф або кіберзагроз.

Перспективи подальшого розвитку архівної справи в Україні полягають у зміцненні законодавчої бази, розвитку інноваційних форм цифрового архівування, розширенні міжнародного співробітництва, підвищенні рівня суспільної підтримки архівних установ. Пріоритетними залишаються завдання повного обліку втрат архівної спадщини внаслідок війни, організація процесів реституції, створення умов для широкого використання архівних ресурсів у наукових, освітніх і культурних проектах.

Підсумовуючи проведене дослідження, слід наголосити, що збереження архівної спадщини є не лише технічним або адміністративним завданням, а й проявом високого рівня цивілізаційної відповідальності суспільства за власне минуле і майбутнє. Україна, переживаючи важкі випробування, довела свою здатність зберігати і розвивати національну архівну справу, що є вагомим внеском у захист світової культурної спадщини і утвердження універсальних цінностей пам'яті, правди, свободи і гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2000 р. № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.
2. Звіт Державної архівної служби України про діяльність за 2022 рік. Київ: Укрдержархів, 2023. 112 с.
3. Карасьова А. Інформаційні технології у збереженні національної архівної спадщини. Бібліотечний вісник. 2021. № 2. С. 48–53.
4. Киридон А. М. Архіви як фактор національної безпеки: досвід України. Стратегічні пріоритети. 2021. № 2. С. 89–97.
5. Киридон А. М. Архівні документи у системі формування історичної пам'яті. Історичний журнал. 2021. № 1. С. 92–98.
6. Ковальова Н. Архівна справа у системі культурної політики України. Вісник Харківської державної академії культури. 2020. № 59. С. 117–123.
7. Колесник А. Роль архівних установ у формуванні національної ідентичності: український вимір. Наукові праці історичного факультету Чернівецького національного університету. 2020. Вип. 51. С. 95–101.
8. Литвинова І. Правові аспекти захисту цифрових архівів: український та європейський досвід. Право України. 2022. № 2. С. 89–96.
9. Ляхоцький В. Архіви як об'єкти культурної спадщини: світовий досвід і українські реалії. Архіви України. 2021. № 3. С. 18–26.
10. Мартинюк Т. Історична пам'ять і цифровізація архівної спадщини: виклики для України. Схід. 2022. № 2. С. 58–64.
11. Матвієнко В. Архіви в умовах гібридної війни: виклики і стратегії реагування. Український історичний журнал. 2022. № 4. С. 115–121.
12. Мельник Л. Питання збереження архівної спадщини в контексті сталого розвитку культури. Бібліотечний вісник. 2022. № 2. С. 30–36.

13. Мельниченко В. Архіви як об'єкт національної спадщини в контексті глобальних загроз. Стратегічні пріоритети. 2021. № 1. С. 95–103.

14. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції з обліку документів у Національному архівному фонді України» від 10.06.2014 № 892/5. Офіційний вісник України. 2014. № 51. Ст. 1375.

15. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку організації та здійснення оцифрування архівних документів» від 21 липня 2020 р. № 2585/5. Офіційний вісник України. 2020. № 62. Ст. 2010.

16. Наказ Міністерства юстиції України «Про організацію та ведення електронного архівного обліку документів» від 21 вересня 2018 р. № 2985/5. Офіційний вісник України. 2018. № 81. Ст. 2715.

17. Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : Указ Президента України від 08.05.2013 № 212/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 36. Ст. 1298.

18. Олійник Т. І. Цифрові архіви як складова інформаційної інфраструктури України. Бібліотечний вісник. 2020. № 6. С. 32–37.

19. Петренко І. Архівна справа в умовах інформаційної війни: захист національної пам'яті. Український історичний журнал. 2020. № 6. С. 104–112.

20. Положення про Державну архівну службу України : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 870. Офіційний вісник України. 2015. № 88. Ст. 2938.

21. Положення про Центральний державний електронний архів України : наказ Міністерства юстиції України від 13.12.2018 № 3925/5. Офіційний вісник України. 2018. № 103. Ст. 3451.

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку особливо цінних об'єктів Національного архівного фонду» від 6 листопада 2019 р. № 910. Офіційний вісник України. 2019. № 89. Ст. 2927.

23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про проведення експертизи цінності документів» від 8 серпня 2007 р. № 1004. Офіційний вісник України. 2007. № 60. Ст. 2379.

24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі документів Національного архівного фонду до державних архівних установ» від 5 травня 1998 р. № 639. Офіційний вісник України. 1998. № 18. Ст. 664.

25. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 09 квітня 2015 р. № 316-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

26. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275.

27. Про затвердження Правил роботи архівних установ України : наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5. Офіційний вісник України. 2013. № 29. Ст. 1005.

28. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 31. Ст. 286.

29. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

30. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 33. Ст. 345.є

31. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.

32. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.

33. Програма розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2024 роки : затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Урядовий кур'єр. 2018. № 15.

34. Проєкт «Архів Майдану» як приклад громадської ініціативи зі збереження документальної спадщини. Український історичний журнал. 2018. № 3. С. 153–163.

35. Світова програма ООН «Захист культурної спадщини у випадках надзвичайних ситуацій». ООН. URL: <https://www.un.org/culturalprotection>

36. Стратегія інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 лютого 2017 р. № 47/2017. Урядовий кур'єр. 2017. № 36.

37. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 1994. № 3814 – XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 15, ст.86

38. Матяш, І. Архівні інформаційні ресурси в умовах пандемії: до питання про створення інформаційного ресурсу «Місця пам'яті української дипломатії. Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: монографія /відп. ред.І. І Тюрменко. Київ.: НАУ, 2021 р. С. 40-49.

39. Тюрменко І. Комунікації з громадськістю в системі державних архівних установ України. Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: монографія / відп. ред. Тюрменко І.І. Київ: НАУ-друк, 2021. С. 149-161.

40. Ємельянова, Т. Віртуальний вимір присутності державних архівів у публічному просторі. Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: монографія /відп. ред.І. І Тюрменко. Київ: НАУ, 2021 р. С. 22-28.

41. Мина, Ж. Вплив культурної комунікації на інституціоналізацію: бібліотеки, музеї та архіви в медіапросторі сьогодення. Історико-

культурна спадщина : збереження, доступ, використання : монографія / відп. ред. І. І. Тюрменко. Київ : НАУ, 2021. С. 109-120.

42. Мина, Ж. Вплив культурної комунікації на інституціоналізацію: бібліотеки, музеї та архіви в медіапросторі сьогодення. Історико-культурна спадщина : збереження, доступ, використання : монографія / відп. ред. І. І. Тюрменко. Київ : НАУ, 2021. С. 109-120.

43. Програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу». URL:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000125637>

44. Галузева програма стандартизації у сфері архівної справи та діловодства. URL:
<https://undiasd.archives.gov.ua/doc/Galuzeva%20programa.pdf>

45. Наказ Міністерства Юстиції «Про затвердження Положення про умови зберігання документів Національного архівного фонду» від 2 березня 2015 року № 296/5

46. Назаренко Х. Минуле заради майбутнього : про роль архівів у збереженні пам'яті про події та наслідки війни. URL:
<https://zmina.info/articles/mynule-zarady-majbutnogo-pro-rol-arhiviv-u-zberezhenni-pamyati-pro-podiyi-ta-naslidky-vijny/>

47. Васильчук В. Документальна спадщина України: стратегія порятунку та розвитку URL: https://24tv.ua/yak-ukrayina-pratsyuye-nad-zberezhennyam-arhiviv-pid-chas-viyni_n2796631

48. Гольдін П., Жукова Олена, Клименко О., Горобець Л. та ін. Збереження музейних, архівних, бібліотечних і наукових колекцій в умовах війни. Біла Книга / за ред. Халавка Ю., Ніколаєнко Є. Київ, 2024. 59 с.

49. Кулешов С. Бойко В. «Робота архівних установ в умовах дії особливих правових режимів» : дискусійні нотатки укладачів методичних рекомендацій. С 161-174

50. Палієнко М. Архіви у викликах надзвичайних ситуацій: важливий досвід реагування. *Архіви України*. 2024. № 1. С. 53–84

51. Палієнко М. Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України*. 2022. № 1 (330). С. 12–38.